

LIBER UICESIMUS SECUNDUS.

f. 812

I.

R DE USURIS ET FRUCTIBUS ET CAUSIS ET OMNIBUS *PSEA*
ACCESSIONIBUS ET MORA R

- 1 **P**APINIANUS libro secundo quaestionum. Cum iudicio bonae fidei disceptatur, [B. 28, 3, 1] *P* arbitrio iudicis usurarum modus ex more regionis ubi contractum est constituitur, ita tamen, ⁶
1 ut legi non offendat. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem inuaserit
uel in suos usus conuerterit, omnimodo etiam mora non interueniente praestabuntur usurae.
2 Nec tamen iudex iudicij bonae fidei recte iubebit interponi cautions, ut, si tardius sen-
tentiae condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur usurae, cum in potestate sit actoris ¹⁰
iudicatum exigere. PAULUS notat: quid enim pertinet ad officium iudicis post condemna-
tionem futuri temporis tractatus? PAPINIANUS. Circa tutelae restitutionem pro fauore pu-
pillorum latior interpretatio facta est: nemo enim ambigit hodie, siue iudex accipiat, in
diem sententiae, siue sine iudice tutela restituatur, in eum diem quo restituit¹ usuras praes-
stari. plane si tutelae iudicio nolentem experiri tutor ultro conuenierit et pecuniam optu-
lerit eamque obsignata depositur, ex eo tempore non praestabit usuras.
2 IDEM libro sexto quaestionum. Uolgo receptum est, ut, quamvis in personam [B. 28, 3, 2] *P*
actum sit, post litem tamen contestatam causa praestetur: cuius opinionis ratio redditur,
quoniam quale est, cum petitur, tale dari debet ac propterea postea captos fructus par-
tumque editum restitui oportet.
3 IDEM libro uicesimo quaestionum. In fideicommissi persecutione, cum post [B. 28, 3, 3] *P*
iudicis sententiam moram fecisset heres, iussit imperator Marcus Antoninus, intermisso legiti-
mo tempore quod condemnatis praestatur ut usque ad sententiam commoda fideicommissarius accipiat. quod decretum ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non inter-
uenit: tametsi non facile euenire possit, ut mora non praecedente perueniatur ad iudicem: ²⁵
sed puta legis Falcidiae rationem interuenisse. ceterum si ante, quam ad iudicem perue-
niretur, in mora heres fuit, exinde fructuum praestandorum necessitate adstrictus qua tan-
dem ratione, quoniam et sententia uictus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur,
1 cum ea temporis intercapedo iudicato dilationem dare, non lucrum adferre debeat? In
his quoque iudiciis, quae non sunt arbitraria nec bona fidei, post litem contestatam actori ³⁰
causa praestanda est in eum diem, quo sententia dicitur: certe post rem iudicatam tempus
2 a fructibus dependendis immune est. Nonnumquam euenit, ut, quamquam fructus heredi-
tatis aut pecuniae usura nominativi relictam non sit, nihil minus debeatur. ut puta si quis
rogetur post mortem suam quidquid ex bonis supererit Titio restituere: ut enim ea quae
fide bona deminuta sunt in causa fideicommissi non deprehenduntur, si pro modo cete- ³⁵
F[P(VU)]

¹ restituitur?

3 et fructibus et causis *om. ind. F* 4 mora] maiora *in ind. P* 6 contractus *P* 10 pan-
duntur *P* 12 tractus *PVU* 13 interpreta-
tatio *F* 15 plana^e *F* 18 causa] *PU*, causam *FV*: μετὰ προκατάρξιν ἀπαιτεῖται καγκά^a
BS (Cyr.) 19 captus *FP^aU^a* | partusque

editus *P^aU^a* 22 intermisso] in commisso *P* 25 tametsi *P* | procedente *PU* 31 certe in' post *F* 32 quamquam] quam *P* 34 de-
beatur *F* 35 in fidei causa commissi *PV*, in fideicommissi causa *U* | modum *P*

rorum quoque bonorum diminuantur, ita quod ex fructibus supererit iure voluntatis restitu*3* oportebit. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset filiae mulieris quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, cum certam aetatem puella complessset, restituere, idque sibi mater ideo placuisse testamento comprehendisset, ne filiae tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur, eundemque Pollidium fundum retinere iussisset: praefectis praetorii suasi fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctae percepti essent, restitu*4* debere, sine quod fundum ei tantum praelegauerat siue quod lubrico tutelae fidei-commissi remedium mater praetulerat. Si auro uel argento facto per fideicommissum relict*5* mora interuenerit, an usurarum aestimatio facienda sit, tractari solet. plane si materiam istam ideo relinquit¹, ut ea distracta pecuniaque refeeta fideicommissa soluerentur aut alimenta || praestarentur, non oportere frustrationem impunitam esse responderi oportet: f. 812' quod si forte ideo relinquit¹, ut his uasis uteretur, non sine rubore desiderabuntur usurae ideoque non exigentur.

4 IDEM libro uicesimo septimo quaestionum. Si stipulatus sis rem dari ua- [B. 28, 8, 4 P cuamque possessionem tradi, fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter inferiora uerba consecuturum te ratio suadet. an idem de partu ancillae responderi possit, considerandum est. nam quod ad uerba superiora pertinet, siue factum rei promittendi siue effectum per traditionem dominii transferendi continent, partus non continentur: uerum si emptor a uenditore nouandi animo ita stipulatus est, factum tradendi stipulatus intellegitur, quia non est uerisimile plus uenditorem promississe, quam iudicio empti praestare compelleretur. sed tamen propter illa uerba 'vacuamque possessionem tradi' potest dici partas quoque rationem committi incerti stipulatione²: etenim ancilla tradita partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. Si post contractam emptionem ante interpositam stipulationem partus editus aut aliquid per seruum uenditori adquisitum est, quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti consequitur: id enim quod non trans- fertur in causam nouationis iure pristino peti potest.

5 IDEM libro uicesimo octavo quaestionum. Generaliter obseruari conuenit bo- [B. 28, 8, 5 P nae fidei iudicium non recipere praestationem, quae contra bonos mores desideretur.

6 IDEM libro uicesimo nono quaestiodum. Cum de in rem uerso cum herede [B. 28, 8, 6 P patris vel domini ageretur et usurarum quaestio moueretur, imperator Antoninus ideo sol- uendas usuras indicauit, quod eas ipse dominus uel pater longo tempore praestisset. **1** Imperator quoque noster Seuerus filiae Flavii Athenagorae, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem praestitisse dotis usuras allegasset.

7 IDEM libro secundo responsorum. Debitor usurarius creditori pecuniam optulit [B. 28, 8, 7 P et eam, cum accipere noluissest, obsignauit ac depositus: ex eo die ratio non habebitur usurarum. quod si postea conuentus ut solueret moram fecerit, nummi steriles ex eo tempore non erunt.

8 IDEM libro septimo responsorum. Equis per fideicommissum relictis [Uat. 65. B. 28, 8, 8 P post moram fetus quoque praestabitur ut fructus, sed fetus secundus ut causa, sicut partus mulieris³.

F[P(VU)]

¹ reliquit (*Hal.*)? ² ratione committi incerti stipulationem (*dett.*)? ³ [Equis per fideicommissum relictis ut fructus post moram fetus quoque praestabitur: sed fetus [secundus ut causa, sicut partus mulieris,] si gregem reliquit, uel morae actio[ne] q[ui]ondum coepita, cum omnimodo ille gregem] relictum sequatur *Uat.* (*cf. h. t. l. 39*)

2 pollidius] πούπιλλος *BS* (πλ.) 4 placuisse set *P^aU^b* 5 pollicidius *P^a* 6 sua ē si *F^a* | pollicidio *P^a*, pollidio *U^b* 9 usurarum] usura *P^a* 12 non] nam *P^aV^b* 13 ideoque] eque *P^a*, ideo *V^b*, et ideoque *U^b* 15 fructum *P^a*, 17 considerandus *P^a* | superiora pertinet *F^a* 18 continet *PVU^b* 20 promisisse *F^a* 22 tradita m^a *F^a* 32 publicata de] subugata de *P^a*, subligata de *V^b*, obligata *V^b*, subiugata de *P^aU^b*, subiugata *P^aU^b* 33 decies n^as centen^a *F^a* | quod ea patrem] *F^a* cum *BS* (πλ.): ἐπειδὴ ὁ πατὴρ ταῦτης ἐπέγνω καταβαλεῖν (*leg. καταβάλων*), quod ea partem *F^a*, quod dea parte *P^aU^b*, quod (quod om. *U^b*) de ea parte *P^aV^bU^b*, inc. *V^b*

- 9 IDEM libro undecimo responsorum. Pecuniae faenebris, intra diem certum de- [B. 23, 8, 9] ^P
bito non soluto, dupli stipulatum in altero tanto supra modum legitimae usurae respondi
non tenere: quare pro modo cuiuscumque temporis superflio detracto stipulatio uires ha-
bit. Usurarum stipulatio, quamuis debitor non conueniatur, committitur. nec inutilis
legitimae usurae stipulatio uidetur sub ea condicione concepta 'si minores ad diem solutae 5
'non fuerint': non enim poena, sed faenus uberius iusta ratione¹ sortis promittitur. si tamen
post mortem creditoris nemo fuit cui pecunia solueretur, eius temporis inculpatam esse
moram constitit: ideo si maiores usurae prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter
opponetur.
- 10 PAULUS libro secundo quaestionum. Partum post item contestatam editum [B. 23, 8, 10] ^P
restituere possessor debet: quem non deberet restituere, si, cum mater peteretur, iam natus
fuisse, nisi specialiter et pro hoc egisset.
- 11 IDEM libro uicesimo quinto quaestionum. Gaius Seius qui rem publicam [B. 23, 8, 11] ^P
gerebat faenerauit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra
certa tempora non inlati usuri grauiores infligerentur: quidam debitores cessauerunt in 15
solum dis usuri, quidam plus intulerunt et sic effectum est, ut omne quod usurarum no-
mine competebat etiam pro his, qui cessauerant in usuri, suppleatur. quae situm est, || an f. 313
illud, quod amplius ex consuetudine poenae nomine a quibusdam exactum est, ipsi Seio
proficeret deberet an rei publicae lucro cederet. respondi, si Gaius Seius a debitoribus
usuras stipulatus esset, eas solas rei publicae praestari oportere, quae secundum formam 20
ab is exigi solent, etiamsi *non* omnia nomina idonea sint. Quid si seruus publicus obliga-
tionem usurarum rei publicae adquisiit? aequum est, quamuis ipso iure usurae rei publicae
debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem maiorum usurarum fieri, si non
sit parata res publica uniuersorum debitorum fortunam suspicere. eadem fere in tutoribus
Marcellus referit.
- 12 IDEM libro quarto responsorum. Seia mutuam pecuniam accepit a Septicio: [B. 23, 8, 12] ^P
de usuri ita conuenit: nisi sua quaque die usurae supra scriptas exsoluerentur uel post
tertium mensem, tunc in maiores usuras Seia teneretur, et deinceps per singulas pensiones,
si condicione data usurae non soluerentur, ea condicio obseruaretur, donec omnis summa
debita hoc nomine exsolueretur. quaero, an haec uerba 'et deinceps per singulas pensiones 30
condicione data usurae non soluantur, ea condicio obseruaretur' eo pertineant, ut, quamvis
comissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conue-
niri possit quam eius pensionis nomine, quae egressa est diem praestitutum. Paulus respon-
dit plures condiciones continere eam stipulationem, quae de grauioribus usuriis praestandis
subiecta est, id est ut per singulas pensiones condicio inspectaretur non illatarum suis tem- 35
poribus leuiorum usurarum: et ideo posse enitari poemam sequentium pensionum.
- 13 SCAEUOLA libro primo responsorum. Qui semisses usuras promisit, per mul- [B. 23, 8, 13] ^P
tos annos minores praestitit: heres creditoris semisses petit. cum per debitorem non ste-
terit, quo minus minores soluat, quaero an exceptio doli uel pacti obstet. respondi, si ex-
solum dis ex more usuri per tanta tempora² mora per debitorem non fuit, posse secundum 40
ea, quae proponerentur obstat exceptionem. Quae situm est, an iudicio negotiorum gesto-
F[P(VU)]

¹ uberius tardatione (ius male gem.)?   ² solutis in.

1 faenoris *F* 2 tantum *P·V* 4 conue-
nitur *P* 5 stipulatio uidetur sub ea *om.*
P·V 6 iuxta ratione *P*, iuxta rationem
P·VU 10 contestatam *F* 11 non *om.* *P* |
iam natus] damnatus *F* 14 faenerauit p.
p. s. u. s. f. autem *F* 15 non inlati *F*
16 ut omne ... 17 quae situm est *bis* *F*
18 poenae] poena *FP* 20 praestari ... 22 usu-
rae rei publicae *om.* *P·VU* 21 ab his *F* |
non] *supplevit secundum Graecos:* *KAN MH TA*

πάντα χρέα ωδίνων εἴπορα *B* (*Anon.*), καὶ ... τινὲς
τῶν χρεωτῶν ἐλάσσων εἰς ἀποίαν *BS* (*πλ.*),
om. libri nostri 23 compensationes *PU*
27 scriptae exsoluerentur *FP* 31 dato *P·V*
36 l'a'euiorum *F* 37 promi'sit *F* 38 ste-
terat *PU* 39 minoresoluat *FP*: εἰ μὲν τὸν
ἌΓΓΟΝ (*tόκον*) δέδωκεν ἀπαιτήσεις καὶ γέρει-
θέμενος πρὸ τὸν μείζονα *BS* (*Steph.*) 40 per
debitorem] debitorem *P*

rum uel mandati¹ pro pecunia otiosa usuras praestare debeat, cum dominus nullam pecuniam faenerauit. respondit, si eam pecuniam positam habuisset idque ex consuetudine mandantia fecisset, non debere quicquam usurarum nomine praestare.

- 14 PAULUS libro quarto decimo responsorum. Respondit Paulus² moram in sol- [B. 28, 3, 14] P
iendo fideicommisso factam partus quoque ancillarum restituendos. Heres rogatus erat post mortem suam sine reditu hereditatem restituere: quae situm est; an partus ancillarum etiam uiuo herede nati restituendi essent propter uerba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit. Paulus respondit ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos fideicommisso non contineri. Neratius libro primo ita refert eum, qui similiiter rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse, nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset. neque interesse existimo, an ancilla specialiter an hereditas in fideicommisso sit.
- 15 IDEM libro sexto decimo responsorum. Respondit neque eorum fructuum, [B. 28, 3, 15] P
qui post litem contestatam³ officio iudicis restituendi sunt, usuras praestari oportere, neque eorum, qui prius percepti quasi malae fidei possessori condicuntur. 15
- 16 IDEM libro primo decretorum. Liberalitatis in rem publicam factae usurae [B. 28, 3, 16] P
non exiguntur. Cum usurae pretii fundi ab eo qui a fisco emerat peterentur et emptor negaret traditam sibi possessionem, impe[ll]or decreuit iniquum esse usuras ab eo exigi, f. 313' qui fructus non perceperisset. 19
- 17 IDEM libro singulari de usuris. Cum quidam cauisset se quotannis quin- [B. 28, 3, 17] P
cunces usuras praestaturum et, si quo anno non soluisset, tunc totius pecuniae ex die qua mutuatus est semisses soluturum, et redditis per aliquot annos usurae mox stipulatio commissa esset, diuus Marcus Fortunato ita rescripsit: 'Praesidem prouinciae adi, qui stipulationem, de cuius iniuitate questus es, ad modum iustae exactionis rediget'. haec constitutio ad finitum⁴ modum excedit: quid ergo? sic temperanda res est, ut in futurum dum- 25
taxat ex die cessationis crescat usura. Diuus Pius ita rescripsit: 'Parum iuste praeteritas usuras petis, quas omisissse te longi temporis interuallum indicat, qui⁵ eas a debitore tuo, 2 ut gratior apud eum uidelicet esses, petendas non putasti'. In tacito fideicommisso omne emolumenatum heredi auferendum et fisco praestandum diuus Pius rescripsit: ergo et usurae 30 rarum emolumenatum auferetur heredi. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solui non potuit, non uideri moram per heredem factam diuus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur, qui quod rei publicae causa afuit uel ex⁶ alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit: quid enim potest imputari ei, qui soluere, etiamsi uellet, non potuit? nec simile uideri posse, quod placuit minoribus etiam in his succurri quae non adquisierunt: usurae enim non propter lucrum potentium, sed propter moram soluen- 35 F[P(VU)]

¹ procurator ins.   ² paulus] post (Krueger: notis p et p' permuatatis)   ³ percepti ins. (van de Water)   ⁴ relata ins.   ⁵ quo?   ⁶ ex del.

1 otiosa] PU cum B (Anon.): ὑπὲρ τῶν ἀργῶν χρημάτων, uitiosa FP^a 2 si eam pecuniam positam habuisset] ἔχειν αὐτὰ (τὰ χρήματα) κείμενα B (Anon.) 4 moram in soluendo fideicommisso (fideicommissum P^a) factam libri: μόρας δὲ γενομένης BS (πλ.), μετὰ ὑπέρθεσιν B (Anon.) 5 restituendas P^a 8 fideicommissis P^a, inc. V^a 9 fideicommissis P^a 10 partus PU 13 fructus P^a 15 percepti] V^a U^a, perceptio F, percepti a PV^a U^a | quasi malae fidei possessori] Graeci nescio quomodo substituunt bonae fidei possessorum: fructus ante litem contestatam non uenire, cum dominus uindicet a bonae fidei possessori (παρὰ τῷ Βόνᾳ φίλῃ ονομέι), itaque condici debere, conditionem autem usuras officio iudicis non admittere docent BS, τῶν πρὸ τῆς προκατάρχεως

παρὰ τοῦ καλῆ πίστει νομέως οὐ διλοται τόκος B (Anon.) 16 idem] F^a PU cum B, paulus F^a | liberalitas P^a 17 cum usurae] cum usure non exiguntur P^a | peterantur P^a, peteretur U^a 19 fructum P, de furto V 20 singularis P^a | quin'c u'nc'es F^a, quin.....(cunces in litura) P^a 21 praestatus P^a | quo] quod P^a, quid V | qua'm' mutuatus F^a 22 semissem P^a V, semissem se U 23 adit P^a 24 iniquitate P^a | es] est P^a | exactionis P^a 25 ad finitum| F^a neque aliter opinor legerunt Graeci: καὶ ἐστι μὲν ἡ διάταξις ἀσφάλη BS (πλ.) ex laco corrupto utcumque se expediens, ad infinitum F^a PU 27 petit P^a U^a | quasi omisisset P^a, quas omisse U^a 29 frisco P^a | prius P^a 30 auferatur P^a 31 possit PV 33 ei] eis P^a 34 quo'd' placuit F^a

4 tium infliguntur. Ex locato qui conuenit, nisi conuenierit ut tardius pecuniae illatae
 5 usuras deberet, non nisi ex mora usuras praestare debet. Fiscus ex suis contractibus
 usuras non dat, sed ipse accipit: ut solet a foricariis, qui tardius pecuniam inferunt, item
 6 ex uectigalibus. cum autem in loco priuati successit, etiam dare solet. Si debitores, qui
 minores semissibus praestabunt usuras, fisci esse coeperunt, postquam ad fisum transierunt,
 7 semisses cogendi sunt praestare. Eos qui ex administratione rerum ciuitatium conueniuntur
 usuris obnoxios esse satis notum est. idem obseruatur in operum curatoribus, si pecunia
 apud eos remansit. sed in ea quam redemptoribus commisserunt, etiamsi neglegenter de-
 derint, usura eis remittitur: haec autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam
 8 usurae applicabuntur. Si dies non sit ab his, qui statuas uel imagines ponendas legauer-
 runt, praefinitus, a praeside tempus statuendum est et nisi posuerint heredes, usuras rei
 publicae usque ad tertiam centesimae pendent.

18 IDEM libro tertio responsorum. Euictis agris¹, si² initio conuenit, ut [Uat. 17. B. 23, 3, 18 P^o]
 uenditor pretium restituere, usurae quoque post euictionem praestabuntur, quamuis emptor
 post dominii litem inchoatum fructus aduersario restituat³: nam incommodum medii tem-
 15 poris emptoris damnum⁴ est. Post traditam possessionem defuncto uenditore, cui [Uat.]
 successor incertus fuit, medii quoque temporis usurae pretii, quod in causa depositi non
 fuit, praestabuntur.

19 GAIUS libro sexto ad legem duodecim tabularum. Uideamus, an in omnibus [B. 23, 3, 19 Pf]
 rebus petitis in fructus quoque condemnatur possessor. quid enim si argentum aut uesti-
 mentum aliquam similem rem, quid praeterea si usum fructum aut nudam proprietatem,
 cum alienus usus fructus sit, petierit? neque enim nudae proprietatis, quod ad proprietatis
 nomen attinet, fructus ullus intellegi potest, neque usus fructus rursus fructus eleganter
 computabitur. quid igitur, si nuda proprietas petita sit? ex quo perdiderit fructarius usum
 fructum, aestimabuntur in petitione fructus. item si usus fructus petitus sit, Proculus ait 25
 in fructus perceptos condemnari. praeterea Gallus Aelius putat, si uestimenta aut scyphus
 petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis || nomine capi f. 314
 1 potuerit⁵. Iter quoque et actus si petitus sit, uix est ut fructus ulli possint aestimari,
 nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo
 tempore quo petisset ire agere non prohiberetur: quod admittendum est. 30

20 PAULUS libro duodecimo ad Sabinum. Usuras illicitas sorti mixtas ipsas tan- [B. 23, 3, 20 S]
 tum non deberi constat, ceterum sortem non uitare.

21 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Sciendum est non omne, quod [B. 23, 3, 21 S]
 differendi causa optima ratione fiat, morae adnumerandum: quid enim si amicos adhibendos
 debitor requirat uel expediendi debiti uel fideiussoribus rogandis⁶? uel exceptio aliqua alle-
 getur? mora facta non uidetur,

22 PAULUS libro trigesimo septimo ad edictum. si modo id ipsum non frau- [B. 23, 3, 22 S]
 dandi causa simuletur.

F[P(VU)]

¹ quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur: quod ins. Uat.   ² ab ins. Uat.
³ fructum aduersario restituat Uat.   ⁴ damnum emptoris Uat.   ⁵ quae ... potuerint?
⁶ eadem legerunt Graeci (u. i.): uel expediendi debiti fideiussoribus corrogandis spatium?

3 focariis V, inc. P^o: ὡς ἀπὸ τῶν ἐκληπτόρων
 τῶν φόρων καὶ τῶν τελῶν βραδέως καταβαλ-
 λόντων B (Anon.) 7 notum] non FP^o: τόκογς
 ἀπαιτούνται σιωπηρώς BS (πλ.), τόκογς διδάσκι
 B (Anon.) 8 remansit sed] remansisset P^o
 9 usuras P^oU^o 10 applicabuntur F² 13 idem]
 F²PU cum B, paulus F² | agnis Uat. 14 resti-
 tueret] P^oU^o cum Uat., restituere FP^o, resti-
 tuit V 15 inchoatum Uat. | restituit F²
 17 successori P^o 21 usus fructus P^o, usum
 fructus U^o 22 pecierint PU, pecierunt V |
 quod ad proprietatis om. P^o 23 neque] ne P^o,

nec P^o 24 usus fructus P^o 26 perceptus F²
 27 haec enumeranda P, hoc enumerandum
 U | eam rem P^o 28 iter] uel etiam P^o,
 inc. U^o | actu P^o | si om. P^o 30 quo] quod P^o
 31 sortis P^o 34 quid enim seq.] τί γάρ, ὅτι
 πρὸς εὐάγτωσιν τοῦ χρέους ζητεῖ φίλοις ἡ ἐργυ-
 τας B (Anon.), έὰν διὰ τούτο τὸν ἔμον διῆνις
 δανειστὴν ἀναβαλέσθαι τὴν ἀπαίτησιν διὰ τὸ
 ἐργύνασθαι μὲ τινας πρὸς αὐτὸν ἢ διὰ τὸ εὔτρε-
 πικαὶ μὲ τὴν καταβολὴν BS (πλ.) 35 debtor
 requirat F² | debiti] debui P^o 37 id om. P

- 23 ULPIANUS libro trigesimo quarto ad edictum. Sed et si rei publicae causa [B. 23, 8, 23] S abesse subito coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non uidebitur: siue in uinculis hostiumue potestate esse cooperit. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet, si forte non exstat qui conueniatur. ⁴
- 24 PAULUS libro trigesimo septimo ad edictum. Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit, non uidetur fecisse moram: utique si iuste ad iudicium prouocauit. Cum reus moram facit, et fideiussor tenetur. Mora uidetur creditori fieri, siue ipsi siue ei cui mandauerat siue ei qui negotia eius gerebat mora facta sit: nec hoc casu per liberam personam adquiri uidetur, sed officium impleri, sicuti, cum quis furtum mihi facientem deprehendit, negotium meum agens¹ manifesti furti actionem mihi parat: item cum procurator interpellauerit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem.
- 25 IULIANUS libro septimo digestorum. Qui scit fundum sibi cum alio communitatem esse, fructus, quos ex eo percepit inuito uel ignorantie socio, non maiore ex parte suos facit quam ex qua dominus praedii est: nec refert, ipse an socius an uterque eos seuerit, quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur: et quemadmodum, si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium eius pertinebit. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum seu: an Titius bonae fidei emptor perceptos fructus suos faciat? respondi, quod² fructus qui ex fundo percipiuntur intellegi debet³ proprius ea accedere, quae serui operis suis adquirunt, quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius ex quo percipiuntur quam seminis, ex quo oriuntur aspicitur: et ideo nemo umquam dubitauit, quin, si in meo fundo frumentum tuum seuerim, segetes et quod ex messibus collectum fuerit meum fieret. porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod dominis praediorum tributum est. praeterea cum ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam ab eo percipientur, ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo a solo separati fuerint, sicut eius qui uectigalem fundum habet fructus fiunt, simul atque solo separati sunt. ²⁰
- 2 Bonae fidei emptor seuit et antequam fructus perciperet, cognovit fundum alienum esse: an perceptione fructus suos faciat, quaeritur. respondi: bonae fidei emptor quod ad percipiendos fructus intellegi debet, quamdui euictus fundus non fuerit: nam et seruus alienus | quem bona fide emero tamdiu mihi ex re mea uel ex operis suis adquiret, quamdui a f. 314' me euictus non fuerit. ²⁵
- 26 IDEM libro sexto ex Minicio. Uenationem fructus fundi negavit esse, nisi [B. 23, 8, 26] S fructus fundi ex uenatione constet.
- 27 AFRICANUS libro octavo quaestionum. Cum patri familias mora facta sit, [B. 23, 8, 27] S iam in herede eius non quaeritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario iure ea competet ideoque ad ceteros quoque deinceps transmittitur. ⁴⁰
- 28 GAIUS libro secundo rerum cotidianarum. In pecudum fructu etiam [I. 2, 1, 87. B. 23, 8, 28] S F[P(VU)]
-
- ¹ negotium meum agens fortasse non sunt Pauli   ² quod del.   ³ debent?
- 3 aliquando] aliquam P^a 9 sicuti] sicuti ei P^a 10 manifeste P^aV 11 fecit PVU 13 septimo] ui PU 17 quisciens FP^aU | faciet ... 20 fructus suos om. P^a 20 fuerit frumentum seuit U, def. P^a 21 quod] FVU, quoad P^aU^b, inc. P^a: ὅπερ ἔστιν ἐπὶ τοῦ οἰκέτογ, ὃν Βόνα φίδε τις νέμεται, τούτῳ ἔστι καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγρού BS (πλ.) | proprius ea accedere] proprius ex haccedere V, proprius et is accedere P^a, proprius eis accedere P^aU 23 duabit F^aU^b 24 si in meo fundo frumentum tuum seuerim] ἐὰν ἐν τῷ ἐμῷ ἀγρῷ τὸν κῶν ἔσπειρον κίτον BS (πλ.) 28 fiant] fuerant P^a 29 ad] a P^a 30 habent P^a | simila^tque F^a 31 bona^e fidei F^a 33 fundus non 'fundus' fuerit F^a | nam et] F^aU^b, manet PV, om. F^a, inc. U^b 35 uictus P 36 fructus] fundus P^a 39 quaeritur 'na' mora nam F^a | competit et F^a, competitat F^aP^a, competit P^aU, competitor V 40 transmittetur PVU 41 cotidianarum siue aureorum F^aPU: wide ad 17, 1, 2

fetus est sicut lac et pilus et lana: itaque agni et haedi et uituli statim pleno¹ iure sunt
1 bonae fidei possessoris et² fructuarii. Partus uero ancillae in fructu non est itaque ad domi-
num proprietatis pertinet: absurdum enim uidebatur hominem in fructu esse, cum omnes
fructus rerum natura hominum gratia comparauerit.

- 29 MARCIANUS libro quarto decimo institutionum. Placuit, siue supra statutum [B. 23, 3, 29] S
modum quis usuras stipulatus fuerit siue usurarum usuras, quod illicite adiectum est pro
non adiecto haberi et licitas peti posse.
30 PAULUS libro singulari regularum. Etiam ex nudo pacto debentur ciuitatibus [B. 23, 3, 30] S
usuras creditarum ab eis pecuniarum.
31 ULPIANUS libro primo responsorum. Quod in stipulatione sic adiectum est: [B. 23, 3, 31] S
'et usuras, si quae competierint', nullius esse momenti, si modus certus non adiciatur.
32 MARCIANUS libro quarto regularum. Mora fieri intellegitur non ex re, sed [B. 23, 3, 32] S
ex persona, id est, si interpellatus oportuno loco non soluerit: quod apud iudicem exami-
nabitur: nam, ut et Pomponius libro duodecimo epistularum scripsit, difficilis est huius rei
definitio. diuus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intelle- [BS. 23, 1, 5 sch. 2] 15
gatur, neque constitutione ulla neque iuris auctorum quaestione decidi posse, cum sit magis
facti quam iuris. Et non sufficit ad probationem morae, si seruo debitoris absentis [BS.]
denuntiatum est a creditore procuratore eius, cum etiam si ipsi, inquit, domino denun-
tiatum est, ceterum postea cum is sui potestatem faceret, omissa esset repetendi debiti in-
stantia, non protinus per debitorem mora facta intellegitur. In bonae fidei contractibus ex 20
mora usurae debentur. Quid ergo: si et filius familias et pater ex persona eius teneatur
(siue iussu eius contractum est siue in rem uersum est patris uel in peculium), cuius per-
sona circa moram spectabitur? et si quidem pater dumtaxat conuenietur, ex mora sua non
tenetur³: in filium tamen dabitur actio in hoc, ut quod minus a patre actor consecutus est
filius praestet: quod si filius moram fecerit, tunc actor uel cum ipso in solidum uel cum 25
patre dumtaxat de peculio habebit. Sed si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri
non nocet. Item si fideiussor solus moram fecerit, non tenetur, sicuti si Stichum promissum
occiderit: sed utilis actio in hunc dabitur.

- 33 ULPIANUS libro singulari de officio curatoris rei publicae. Si bene collocatae [B. 23, 3, 33] Sf
sunt pecuniae publicae, in sortem inquietari debitores non debent et maxime, si parient so
usuras: si non parient, prospicere rei publicae securitati debet praeses prouinciae, dum
modo non acerbum se exactorem nec contumeliosum⁴ praebeat, sed moderatum et cum
efficacia benignum et cum instantia humanum: nam inter insolentiam incuriosam⁵ et dili-
gentiam non ambitiosam multum interest. Praeterea prospicere debet, ne pecuniae publicae
credantur sine pignoribus idoneis uel hypothecis. 35

F[P(VU)]

¹ pleno] naturali Inst. ² bonae fidei possessoris et om. Inst. ³ firmant Graeci (u. i.):
nisi ipse, filius non tenetur ins. ⁴ nec rursus contemptibilem ins. (u. i.) ⁵ firmant B (u. i.):
incuriosam (Hal.)?

1 uituli] uituli et equuli Inst. 11 nullus P^a
14 ut et] et ut P^aV, ut U 15 tullio] tullio
P^a, tertullio P^a 18 a creditore procurato-
reue] idem B (Anon.): παρὰ τοῦ δανειστοῦ ἡ
τοῦ φροντιστοῦ ἀγύτοῦ: at notant scholia recen-
tiora quedam exemplaria (τινὰ τῶν ἀντιγρά-
φων) habere ἡ τὸν φροντιστὴν eamque lectio-
nem, quae Latine foret procuratoriuſ, secuta
sunt BS (πλ.): οὐκ ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν μόρας
τὸ τὸν δανειστὴν τῷ οἰκέτῃ παραγγείλαι τοῦ
δεβίτορος ἡ τῷ προκουράτορι ἀγύτοῦ 19 suis
P^a, inc. U^a 21 tenetur P^a 22 peculius P^a
23 spectauitur F^a | ex mora sua non tenetur
idem Graeci: εἰ μὲν ὁ πατήρ ἐctin ὁ ἑναγό-
μενος, οὐ κατέχεται ἀπὸ μόρας iδιας BS (πλ.),
οὐκ ἔνεχεται (οὐ πατήρ) ἀπὸ γῆράσεως iδιας

B (Anon.), ἡ μόρα τοῦ πατρὸς ἀγύτον οὐ βλάπτει:
BS (Cyr.) 25 si om. P^aV^a | moras P^a 27 si
fidei.] fidei, P^a, fidei, si V 30 debitoris P^a
31 preses F, om. P^a | dummodum P^a 32 non
acerbum F^a | nec contumeliosum (contume-
lia P^a) post haec uidetur legisse nec con-
temptibilem (cf. D. 1, 16, 9, 2) interpres: τοῦτο
δὲ ποιεῖτο μετὰ συμμετριας τινος (= moder-
atum) καὶ μήτε ώμον (= acerbum) ἡ ἐπαχθῆ
(= contumeliosum) μήτε εὑπεριφρόνητον ἕαγτον
παρεχέτο περι τὴν ἀπάίθησιν BS (πλ.) 33 inter
insolentiam incuriosam et (et om. P^a) diligen-
tiam non ambitiosam] μεταζή τῆς ἀμελοῦς ἀλλα-
zoneiac καὶ τῆς ἀπροσποίητου καὶ εἰλικρινοῦς
ἐπιμελειας BS (πλ.) 34 propterea P^aV | pro-
ficere P^a

- 34 || IDEM libro quinto decimo ad edictum. Usurae uicem fructuum optinent [B. 23, 3, 34] E f. 315 et merito non debent a fructibus separari: et ita in legis et fideicommissis et in tutelae actione et in ceteris iudiciis bonae fidei seruantur. hoc idem igitur in ceteris obuentionibus dicemus.
- 35 PAULUS libro quinquagensimo septimo ad edictum. Lite contestata usurae [B. 23, 3, 35] E curunt.
- 36 ULPIANUS libro sexagesimo primo ad edictum. Praediorum urbanorum pen- [B. 23, 8, 36] E siones pro fructibus accipiuntur.
- 37 IDEM libro decimo ad edictum. Et in contraria negotiorum gestorum actione [B. 23, 8, 37] E usurae uenient, si mutuatus sum pecuniam, ut creditorem tuum absoluam, quia aut in 10 possessionem mittendus erat bonorum tuorum aut pignora uenditurus. quid si domi habens propter eandem causam solui? puto uerum, si liberaui ex¹ magno incommmodo, debere dici usuras uenire, eas autem, quae in regione frequentantur, ut est in bonae fidei iudiciis constitutum: sed si mutuatus dedi, hae uenient usurae quas ipse pendo, utique si plus tibi praestari² commodi, quam usurae istae colligunt. 15
- 38 PAULUS libro sexto ad Plautium. Uideamus generali³, quando in actione [B. 23, 8, 38] E 1 quae est in personam etiam fructus ueniant. Et quidem si fundus ob rem datus sit, ueluti dotis causa, et renuntiata adfinitas, fructus quoque restituendi sunt, utique hi qui percepti sunt eo tempore quo sperabatur adfinitas, sed et posteriores, si in re mora fuit, ut ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt⁴. sed et si per mulierem stetit, 20 quo minus nuptiae contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere: ratio autem haec est, quod, si sponsus non conueniebat restituere fructus, licuerat ei neglegere fundum.
- 2 3 Item si indebitum fundum solui et repeto, fructus quoque repetere debeo. Idemque est, si mortis causa fundus sit donatus et reualuerit qui donauit atque ita conductio nascatur.
- 4 In Fabiana quoque actione et Pauliana, per quam quae in fraudem creditorum alienata 25 sunt reuocantur, fructus quoque restituuntur: nam praetor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset: quod⁵ non est iniquum (nam et uerbum 'restitutas', quod 5 in hac re praetor dixit, plenam habet significationem), ut fructus quoque restituantur. Et ideo cum restitui praetor uult, ueluti in interdicto unde ui, etiam fructus sunt restituendi.
- 6 Item si⁶ ui metusue causa rem tradam, non aliter mihi restituisse uidetur, quam si fructus 30 7 mihi restituat: nec mora mea mihi aliiquid auferit. Si actionem habeam ad id consequendum quod meum non fuit, ueluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiamsi mora facta sit: quod si acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quoque post acceptum iudicium⁶ praestandos putant, ut causa restituatur, quod puto recte dici.
- 8 9 Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. Sed in societatibus fructus communi- 25 10 candi sunt. Si possessionem naturalem reuocem, proprietas mea manet, uideamus de fructibus. et quidem in deposito et commodato fructus quoque praestandi sunt, sicut 11 diximus. In interdicto quoque quod ui aut clam magis est, ut omnis causa et fructus 12 restituantur. Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt et cum ea resti- [(B)]
- 13 14 tuuntur. Eadem ratio est in fructibus praediorum urbanorum. Item si diuidere [B. 23, 8, 38] 40 fundum tecum uelim, tu nolis et colam, an fructus dinidi debeant post deductionem im-
- F[P(VU)]

¹ ex] te a? ² generatim (Hal.)? ³ sint? ⁴ quod] quare? ⁵ cui ins. ⁶ perceptos ins.

1 idem] F²P cum B, ulpianus F²U 2 in leg.] et in leg. V, in et leg. P²? | in tutelae] in tute P, inutile U² 3 iudiciis F² 5 contestate P² 7 primo ad edictum om. P 8 fluctibus P² 10 aut] ut PU 11 quod si P, quod V 14 haec PU 15 praestari FP²U², praestanterim U²: ei διὰ τῆς καταβολῆς πλέον τι τὸν ἀεσπότην ωφέλησεν, οὔπερ ἡ ποστής τῶν ἐπισυναγομένων τόκων ἐποίει BS (πλ.), ἐὰν (ὑ διοικῶν τὰ πράγματα μογ) πλέον

ώφελησέ με B (Anon.) 16 generali] FV², generaliter PV²U: γενικῆς ἀρχῆς τεωρίας ὁ Παγλος ζητῶν, πότε διὰ τῆς περσοναλίας ἀπαιτούνται καρποὶ BS (πλ.) 18 fructus ... 19 adfinitas om. P² 19 rem moram P²U², rem mora P²U² | ut] FP², uel P²U², om. P² 22 non ueniebat P² 25 fauiana F 26 restiuntur P² 28 restituuntur P² 29 in om. PU 30 causam P²U² 31 auferat P²U² 33 tunc sabinus ... 34 iudicium om. P²V 33 ex om. U

- 15 pensarum? et puto diuidendos. In ceteris quoque bonae fidei iudicis fructus omnimodo
16 praestantur. || Si dos praelegata fuerit, ante nuptias percepti fructus in causa legati [B. f. 315'
ueniunt.
- 39 MODESTINUS libro nono differentiarum. Equis per fideicommissum legatis [B. 23, 3, 89] E
post moram hereditas fetus quoque debentur. equitio autem legato etiam si mora non inter- 5
cedat, incremento gregis fetus accedunt.
- 40 IDEM libro quarto regularum. In eum diem, quo creditor pignora distraxit, [B. 23, 3, 40] E
recte usurae fiet reputatio.
- 41 IDEM libro tertio responsorum. Tutor condemnatus per appellationem traxe- [B. 23, 3, 41] E
rat executionem sententiae. Herennius Modestinus respondit eum qui de appellatione 10
cognovit potuisse, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduerteret,
1 etiam de usuris medii temporis eum condemnare. Lucius Titius cum centum et usuras
aliquanti temporis deberet, minorem pecuniam quam debebat obsignauit: quapropter, an Titius
pecuniae quam obsignauit usuras praestare non debeat. Modestinus respondit, si non hac
lege mutua pecunia data est, uti liceret et particulatim quod acceptum est exsoluere, non 15
retardari totius debiti usurarum praestationem, si, cum creditor paratus esset totum susci-
2 pere, debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem depositus. Ab Aulo Augerio
Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: 'ille scripsi me ac-
cepisse et accepi ab illo mutuos et numeratos decem, quos ei reddam kalendis illis proxi-
mis cum suis usuris placitis inter nos': quaero, an ex eo instrumento usurae peti possint 20
et quae. Modestinus respondit, si non appareat de quibus usuris conuentio facta sit, peti
eas non posse.
- 42 IDEM libro undecimo responsorum. Herennius Modestinus respondit fructus, [B. 23, 3, 42] E
qui post adquisitum ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fidei-
commissarium pertinere, licet maior pars anni ante diem fideicommissi cedentem praeterisse 25
dicatur.
- 43 IDEM libro octavo decimo responsorum. Herennius Modestinus respondit [B. 23, 3, 43] E
eius temporis quod cessit, postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis a fisco
actionibus experitur, usuras quae in stipulatum deductae non sunt petere non posse. 29
- 44 IDEM libro decimo pandectarum. Poenam pro usuris stipulari [B. 23, 3, 44. BS. 23, 3, 63] E
nemo supra modum usurarum licitum potest.
- 45 POMPONIUS libro uicesimo secundo ad Quintum Mucium. Fructus percipiendo [B. 23, 3, 45] E
uxor uel uir ex re donata suos facit, illos tamen, quos suis operis adquisierit, ueluti serendo:
nam si pomum decerpserit uel ex silva caedit, non fit eius, sicuti nec cuiuslibet bonae
fidei possessoris, quia non ex facto eius is fructus nascitur. 35
- 46 ULPIANUS libro sexagesimo secundo ad edictum. Quod in fructus redigendos [B. 23, 3, 46] Ef.
impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.
- 47 SCAEUOLA libro nono digestorum. Respondit paratum iudicium accipere, si [B. 23, 3, 47] A
ab aduersario cessatum est, moram facere non uideri. 39
- 48 IDEM libro uicesimo secundo digestorum. Maritus uxori suae usum fructum [B. 23, 3, 48] A
tertiae partis et, cum liberos habuisset, proprietatem legauit: eam uxorem heredes falsi
testamenti et aliorum criminum accusauerunt, qua re impedita est legatorum petitio: interea
- F[P(VU)]
-
- 8 usurae fiet] usuraret F¹ 10 exsecutio-
nen] P¹ U¹, excusationem FP¹ U¹ (9 condemna-
tus ... 10 exsecutioem om. V): KATAΔΙΚΑСΘΕΙС
éKKΛΗΤΨ ἔχριστο, θΟΥΛÓΜЕНОС ὑπερθέσθαι: τίνη
ΔΠΑΙΤΗСИН BS (Steph.) similiterque B (Anon.) |
h'a'rennius F² 12 et usuram P² 13 debeat P²
14 usuram P² | hec P² 15 exsoluere] ab
exoluere P² 17 exsolutione] solutione P² |
augerio P, augelio U 18 accepisset accepi
V, inc. P² 23 fructus ... 27 respondit bis P²
- 28 a fisco] aristo F¹ 29 deducere P² | non]
add. Cuiacius secundum Graecos: ἐάν τῷ Δι-
μοσίῳ καταβάλων ἔκχωρηθώ τὸ χρέος σογ, τού
μετὰ τὴν ἐξ ἐμοῦ καταβολῆν χρόνου τόκογς οὐκ
ἀπαιτῶ σε, εἰ μὴ ἔτυχες ἐπερωτηθείς B (Anon.),
ἐάν χρέος ἔκχωρήσει μοι ὁ φίσκος, οὐκ ἀπαιτῶ
τόκογς ἀνεπερωτήτογς BS (Cyr.), om. libri
nostrī 32 fructus] PU, fructos FV 34 de-
cerserit FIP² | c's'edit F² | bonate F²
40 usum fructus P

et filius ei mulieri natus est eoque condicio legati exstitit. quae situm est, cum testamentum falsum non esse apparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant. respondit praestandos.

- 49 IAUOLENUS libro tertio ex posterioribus Labeonis. Fructus rei est [D. 50, 17, 72. B. 28, 3, 49 *S
uel pignori dare licere. 5

II.

f. 816

R DE NAUTICO FAENORE R

EPA

- 1 MODESTINUS libro decimo pandectarum. Traiecticia ea pecunia est quae trans [B. 53, 5, 1 E*
mare uehiatur: ceterum si eodem loci consumatur, non erit traiecticia. sed uidendum, an
merces ex ea pecunia comparatae in ea causa habentur? et interest, utrum etiam ipsae 10
periculo creditoris nauigent: tunc enim traiecticia pecunia fit.
- 2 POMPONIUS libro tertio ex Plautio. Labeo ait, si nemo sit, qui a parte promissoris in- E
terpellari traiecticiae pecuniae possit, id ipsum testatione complecti debere, ut pro petitione
id cederet. 14
- 3 MODESTINUS libro quarto regularum. In nautica pecunia ex eo die periculum spectat Ef
creditorem, ex quo nauem nauigare conueniat.
- 4 PAPINIANUS libro tertio responsorum. Nihil interest, traiecticia pecunia sine periculo P
creditoris accepta sit an post diem praestitutum et condicionem impletam periculum esse
creditoris desierit. utrilibique igitur maius legitima usura faenus non debebitur, sed in priore
quidem specie semper, in altera vero discusso periculo: nec pignora uel hypo- [B. 53, 5, 4 20
1 thecae titulo maioris usurae tenebuntur. Pro operis serui traiecticiae pecuniae gratia secuti
quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimae non ultra duplum
debetur. in¹ stipulatione faenoris post diem periculi separatim interposita quod in ea legi-
timae usurae deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur. 24
- 5 SCAEUOLA libro sexto responsorum. Periculi pretium est et si condicione [B. 53, 5 n. P
quamuis poenali non existente recepturus sis quod dederis et insuper aliquid praeter pecuniam,
si modo in aleae speciem non cadat: ueluti ea, ex quibus condiciones nasci solent,
ut 'si non manumittas', 'si non illud facias', 'si non conualuero' et cetera. nec dubitabis, si
piscatori erogatuero in apparatum plurimum pecuniae dederim, ut, si cepisset, redderet, et
1 athletae, unde se exhiberet exercereturque, ut, si uicisset, redderet. In his autem omnibus
et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.
- 6 PAULUS libro uicesimo quinto quaestionum. Faenerator pecuniam usuris maritimis mu- Pf.
tuam dando quasdam merces in naue pignori accepit, ex quibus si non potuisset totum
debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum propriisque faeneratoribus ob-
ligatarum si quid superfuisset, pignori accepit. quae situm est naue propria perempta, ex
qua totum solui potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra praestitutos dies amissa
naue, an ad ceterarum nauium superfluum admitti possit. respondi: alias quidem pignoris
deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet: sed cum traiecticia pecunia ita datur, ut non alias petitio eius creditori competit, quam si salua nauis intra sta- 30
F[P(VU)]

¹ in del.

1 ei mulieri] mulieris PU 2 apparuerit
om. F² | debent P²U² 8 traiecticia ea] tra-
iecticie P², traiecticia P²U | qu'a'e F² 10 in-
terest] inter P² | ipse F² 13 id] ad P² |
testationem P² 15 nautica P² | eo] F², ea
F²PU 19 creditoris] creditoris accepta sit P² |
utrilibique] ut ibique P², utroque ibi U² | de-
betur P², debetur U² 20 uel hypothecae]
ne hypothecae P², ypoteceae P²U 21 maiores
P²VU 24 suppleuitur F², supplebuntur V
26 existent excepturus P² | dederit et F²,

dederit sed V, inc. P² 27 aleae] FV², alie
P², aliam P²V²U: MÓNON MÉNTOI MH ēn̄i kóttφ
B | condiciones] ēz ón̄ ápmózei condicitiones B,
condiciones F 28 si non manumittas] Cu-
facius: īna mū ἐλεγθερώσῃc B, si manumittas
libri nostri | conualuero] ualuero P²V 29 coe-
pisset Taur. | redderet om. PVU 30 atthe-
lete P² | his om. P² 31 stimulatione P²
33 si om. P² 34 mercibus P²V | obliga-
turum P² 39 competitatur P², competit V

tuta tempora peruererit, ipsius crediti obligatio non exsistente condicione defecisse uidetur, et ideo pignorum quoque persecutio perempta est etiam eorum, quae non sunt amissa¹. si nauis intra praestitutos dies perisset, et condicionem stipulationis defecisse uideri, ideoque sine causa de pignorum persecutione, quae in aliis nauibus fuerunt, quaeri. quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? scilicet tunc cum condicio exstiterit obligationis et alio casu pignus amissum fuerit uel uilius distractum uel si nanis postea perierit, quam dies praefinitus periculo exactus fuerit.

- 7 IDEM libro tertio ad edictum. In quibusdam contractibus etiam usurae debentur quemadmodum per stipulationem. nam si dederu decem traiecticia, ut salua naue sortem cum certis usuris recipiam, dicendum est posse me sortem cum usuris recipere. f. 316^{*E}
- 8 ULPIANUS libro septuagesimo septimo ad edictum. Seruus ait pecuniae traiecticiae poenam peti non posse, si per creditorem stetisset, quo minus eam intra certum tempus praestitutum accipiat.
- 9 LABEO libro quinto pithanon a Paulo epitomatorum. Si traiecticiae pecuniae poena (uti solet) promissa est, quamvis eo die, qui primus soluendae pecuniae fuerit, nemo uixerit, qui eam pecuniam deberet, tamen perinde committi poena potest, ac si fuisset heres debitoris.

III.

R DE PROBATIONIBUS ET PRAESUMPTIONIBUS R

PESA

- 1 PAPINIANUS libro tertio quaestionum. Quotiens quereretur, genus uel gentem quis haberet nec ne, eum probare oportet. B. 22, 1, 1 P
20
- 2 PAULUS libro sexagesimo nono ad edictum. Ei incumbit probatio qui dicit, B. 22, 1, 2 *E non qui negat.
- 3 PAPINIANUS libro nono responsorum. Cum tacitum fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo quam in secundo testamento pro eadem parte uel postea pro maiore heres scribitur, probatio mutatae voluntatis ei debet incumbere qui conuenitur, cum secreti suscepti ratio plerumque dominis rerum persuadeat eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt².
- 4 PAULUS libro sexto responsorum. Respondit emptorem probare debere, eum seruum de quo queritur antequam emeret fugisse. B. 22, 1, 4 P
29
- 5 IDEM libro nono responsorum. Ab ea parte, quae dicit aduersarium suum ab aliquo iure prohibitum esse specialiter lege uel constitutione, id probari oportere. Idem respondit, si quis negat emancipationem recte factam, probationem ipsum praestare debere.
- 6 SCAEUOLA libro secundo responsorum. Patronum manifeste docere debere libertum in fraudem suam aliquid dedit, ut partem eius quod in fraudem datum esset posset auocare. B. 22, 1, 6 P
35
- 7 PAULUS libro secundo sententiarum. Cum probatio prioris fugae deficit, serui quaestioni³ credendum est: in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum uidetur.

F[P(VU)]

¹ ipsius crediti ... non sunt amissa del. ² eos iterum heredes scribere, quorum fidem semel elegerunt (u. i.)? ³ responsioni Paulus

3 defecisset] P, defecisset V, defisse F, defisi U | ideoque] et ideoque P^a, et ideo P^bVU 5 potest P^aV, poterit P^bU 8 idem] paulus F^a 10 recipias P^a (recipiā ... usurris om. V^a) 11 tractie P^a 14 pythonon a paulo P, om. U 15 primus] primus eo die P^a, primus qui V^a | qui eam] quam F, quem P^bV^a, qui P^bV^aU 16 pecunie P^a | poenam potest FP^a? 19 queritur P^bVU^a, queretur U^a, inc. P^a 24 eandem P^a | maiores P^a 26 eos ita heredes scribere quorum fidem ele-

gerunt] scribendum iterum pro ita et ponendum semel (geminatio litteris emel) ante elegerunt secundum Graecos: ὃς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γὰρ ἔκεινος ἐν δευτέρᾳ διαθήκῃ γράφειν εἰώθαμεν κληρονόμους, οἵς ἀπαλλάξασι ἀπορρίτος ἄνων ἐθαρρύσαμεν Γνώμας BS (πλ.) 32 recte] ὥρως B (Anon.), κατὰ νόμον BS (πλ.) 33 patronum] FU^a, patronus PVU^a | debere] FP^bU^a, debet P^bVU^a 35 aduocare P 37 defecit Pauli libri 38 uidentur P

- 8 IDEM libro octavo decimo ad Plautium. Si filius in potestate patris esse¹ [B. 22, 1, 8] E neget, praetor cognoscit², ut prior doceat filius, quia et pro pietate quam patri debet praestare hoc statuendum est et quia se liberum esse quodammodo contendit: ideo enim et qui ad libertatem proclamat, prior docere iubetur.⁴
- 9 CELSUS libro primo digestorum. Si pactum factum sit, in quo heredis mentio [B. 22, 1, 9] E non fiat, quaeritur, an id actum sit, ut³ ipsius dumtaxat persona eo statueretur. sed quamvis uerum est, quod qui excipit probare debeat quod excipitur, attamen de ipso dumtaxat ac non de herede eius quoque conuenisse petitor, non qui excipit probare debet, quia plerumque tam heredibus nostris quam nobismet ipsis cauemus.⁹
- 10 MARCELLUS libro tertio digestorum. Censu et monumenta publica [B. 22, 1, 10. Ep. 15, 28] E potiora testibus esse senatus censuit.
- 11 CELSUS libro undecimo digestorum. Non est necesse pupillo probare [B. 22, 1, 11. Ep. 12, 8] E fideiussores pro tute datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum officii fuit prouidere, ut pupillo caueretur.¹⁴
- 12 IDEM libro septimo decimo digestorum. Quingenta testamento tibi legata [B. 22, 1, 12] E sunt: idem scriptum est in codicillis postea scriptis: refert, duplicare legatum voluerit an repeteret et oblitus se in II testamento legasse id fecerit: ab utro ergo probatio eius rei exi- f. 317 genda est? prima fronte aequius uidetur, ut petitor probet quod intendit: sed nimis probationes quaedam a reo exiguntur: nam si creditum petam, ille respondeat solutam esse pecuniam, ipse hoc probare cogendus est. et hio igitur cum petitor duas scripturas ostendit, ²⁰ heres posteriorem inanem esse, ipse heres id adprobare iudici debet.
- 13 IDEM libro trigesimo digestorum. Cum de aetate hominis quaereretur, Caesar [B. 22, 1, 13] E noster in haec uerba rescripsit: 'Et durum et iniquum est, cum de statu aetatis alicuius 'quaereretur et diuersae professiones proferuntur, ea potissimum stare, quae nocet: sed 'causa cognita ueritatem executi oportet et ex eo potissimum annos computari, ex quo pae- 25 'cipiam fidem in ea re constare credibilius uidetur'.
- 14 UPIANUS libro secundo de officio consulis. Circa eum, qui se ex libertini- [B. 22, 1, 14] E tate ingenuum dicat, referendum est, quis actoris partibus fungatur. et si quidem in pos- sessionem libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere docere que se ingenuum esse: sin uero in possessione ingenuitatis sit et libertinus esse dicatur, scilicet 30 eius qui ei controuersiam mouet, hoc probare debet qui eum dicit libertum suum: quid enim interest, seruum suum quis an libertum contendat? si quis autem fiducia [Ep. 12, 24] ingenuitatis sua utro in se suscipiat probationes ad hoc, ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, ingenum se esse ut pronuntietur, an obtemperare⁵ ei debeat, tractari potest. et non ab re esse opinor morem ei geri probandi se ingenum et senten- 35 tiā secundum se dandam⁶, cum nulla captio intercedat iuris.
- 15 MODESTINUS libro duodecimo responsorum. Quidam quas: ex Seia susceptus [B. 22, 1, 15] E a Gaiu Seio, cum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii inuasit et fratribus eiusdem quasi ex mandatu defuncti fideicomissa soluit, cautionem accepit: qui postea cognito, quod filius fratri eorum non fuisset, quaerebant, an cum eo de hereditate fratri possint, propter 40 emissam manum ab eis quasi filio, agere. Modestinus respondit cautione exsoluti fideicom- F[P(VU)]

¹ se ins. (P^aV^b)   ² ita ins.   ³ de ins.   ⁴ contendit ins.   ⁵ obtemperari (dett.)?   ⁶ dandi?

6 eo statueretur] F^a, eo staretur F^b, artaretur P, cohortaretur U^a, coartaretur V^aU^b (per-
sona ... est quod om. V^b): εἰ μὴ δεῖται ὁ ἘΝΑΓΡΩΝ προσωπικὸν αὐτό (τὸ σύμφωνον) εἶναι B
(Anon.), αὐτὸς (creditor) ἀναγκάζεται δεῖται, ὅτι
ὅλως (haec corrupta) τὴν ἀρχὴν πάκτων ἐγένετο
BS (πλ.) 12 est] esset P^aV^b, esso U 15 xui P,
xuiii U 16 idem] item FPU: καὶ πάλιν τῷ
αὐτῷ προσώπῳ ἐν κωδικέλλοις φ. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
ΚΑΤΑΛΕΙΦΘῇ BS (πλ.) 17 utroque PU

18 prouet F^a 22 qu'a'eretur F^b 23 sta-
tuta P^aV^b 25 et om. P^aVU 26 re om. P^a|
ctedibilius F^a 28 fungitur P| possessione
P^aV 30 possessionem PVU 31 ei om.
PVU 34 se om. PU 35 ab re] habere P^a
37 modestinus] IDEM B, at λέγει ὁ Μοδεστίνος
BS (πλ.) | quasi] quas FP^aV^b: Τίτιος τις
Ceias γιὸς ὃς ἀπὸ Γαίου συλληφθείς BS (πλ.)
40 quaerebant om. P^aV

- missi statum eius, qui probari potest a fratribus defuncti filius mortui non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum a fratribus probari debet.
- 16 TERENTIUS CLEMENS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Etiam matris [B. 22, 1, 16] *E*
professio filiorum recipitur: sed et aui recipienda est. ⁴
- 17 CELSUS libro sexto digestorum. Cum de lege Falcidia quaeritur, heredis [B. 22, 1, 17] *Ef**
probatio est locum habere legem Falcidiam: quod dum probare non potest, merito condenabatur.
- 18 ULPIANUS libro sexto disputationum. Quotiens operae quasi a liberto pe- [B. 22, 1, 18] *S*
tuntur, probationes ab eo qui se patronum dicit exiguntur: et ideo Julianus scripsit, licet in praejudicio possessor patronus esse uidetur, uerum¹ partibus actoris non libertum fungi 10
1 debere, sed eum qui se patronum esse contendit. Qui dolo dicit factum aliquid, licet in
2 exceptione, docere dolum admissum debet. Interrogationis factae probationem actori im-
poni debere, id est ei, qui in iure interrogatum dixit respondisse se solum heredem esse.
uel si tacuisse dicatur interrogatus, aequa tantundem erit dicendum impositam improba- 14
tionem non ei || qui exceptit se non respondisse, sed actori. ^{f. 317'}
- 19 IDEM libro septimo disputationum. In exceptionibus dicendum est reum par- [B. 22, 1, 19] *S*
tibus actoria fungi oportere ipsumque exceptionem uelut intentionem implere: ut puta si
1 pacti conuenti exceptione utatur, docere debet pactum conuentum factum esse. Cum quis
promisisset iudicio se sisti et rei publicae causa a fuisse² dicat et ob id non stetisse, uel
dolo malo aduersari factum quo minus sisteretur, uel ualestinem sibi impedimento fuisse 20
2 uel tempestatem, probare eum id oportet. Sed et si procuratoria quis exceptione utatur, eo
quod non licuisset aduersario dare uel fieri procuratorem, probare id oportet obicientem
3 4 exceptionem. Idem erit dicendum et si ea pecunia petatur, quae pensata dicitur. Hoc
amplius, si iudicatae rei³ uel iurisiurandi condicio delata dicatur de eo quod nunc petitur,
sive in alea gestum esse contendatur, eum⁴ implere probationes oportet. ²⁵
- 20 IULIANUS libro quadragesimo tertio digestorum. Si quis liberum hominem [B. 22, 1, 20] *S*
ui rapuerit, in uinculis habuerit, in indignissime commodum possessoris consequeretur, quia
probari non poterit hominem eo tempore quo primum lis ordinaretur in libertate fuisse.
- 21 MARCIANUS libro sexto institutionum. Uerius esse existimo [I. 2, 20, 4. B. 22, 1, 21. Ep. 12, 6] *S*
ipsum qui agit, id est legatarium, probare oportere scisse alienam rem uel obligatam⁵ so
legare defunctum, non heredem probare oportere ignorasse alienam uel obligatam⁶, quia
semper necessitas probandi incubuit illi qui agit.
- 22 ULPIANUS libro primo responsorum. Eum, qui uoluntatem mutatam dicit, [B. 22, 1, 22] *S*
probare hoc debere. ³⁴
- 23 MARCIANUS libro singulari ad formulam hypothecariam. Ante omnia pro- [B. 22, 1, 23] *Sf*
bandum est, quod inter agentem et debitorem conuenit, ut pignori hypothecaeue sit: sed
et si hoc probet actor, illud quoque implere debet rem pertinere ad debitorem eo tempore
quo conuenit de pignore, aut cuius uoluntate hypotheca data sit.

F[P(VU et inde a u. 26 si quis L)]

¹ uerum aut del. aut scr. uerum esse   ² se ine. (edd.)   ³ iudicata res?   ⁴ reum
(Krueger: τὸ ἀγέτο ἐστι, ὅτε ὁ πέος BS)?   ⁵ uel obligatam om. Inst.

1 mortui] mortus FP*, mortuus V: δεῖται μὴ
δῆτα αὐτὸν πάιδα τοῦ τελευτήσαντος BS (πλ.)
6 condemnauit F¹ 10 uerum bis F¹
14 inposita probationem P*, inposita probatione P²U, impositam probationem V. hoc
uult Ulpianus: ubi quis, legarius puta, con-
tendat in iure interrogatum quem respondisse
heredem se esse solum, eum contra quem con-
sistit aut simpliciter negare posse se cumue de
quo agitur ita interrogatum esse, quo casu actori
interrogatio probanda est, aut respondere inter-
rogatum quidem esse se, sed tacuisse, id est ne-
gasse (D. 11, 1, 11, 4.7), quo casu aduersus
cum, qui sic 'exceptit se non respondisse', impro-

batio, id est refutatio silentii instituenda est.
quamquam uerum est et improbandi uocabulum
hac significatio insolens esse et proprio dicen-
dum fuisse 'impositam non probationem ei qui
exceptit se non respondisse, sed refutationem
actori' 18 coniectum P 19 causa om. P* |
stetisset P²U* 20 factum] malum factum P²
21 tempestate F: ἡ γνῶ ἀσθενείας ἡ χειμώνος
ἐμποδίσθεις BS (Cyr.) | procuratoriam P*
22 oportaret P²V 23 adicitur P* 27 uim P²
30 oportere.. P*, oportere non P²L²U |
scisse... 31 oportere om. P²VLU*, imperfecte
ex P(isana) explet U* 36 sed et] et PL, sed
U, inc. V* 37 hoc om. P*

24 MODESTINUS libro quarto regularum. Si chirographum cancellatum fuerit, [B. 22, 1, 24] *E licet praesumptione debitor liberatus esse uidetur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor conuenitur.

25 PAULUS libro tertio quaestionum. Cum de indebito quaeritur, quis probare [B. 22, 1, 25] *P debet non fuisse debitum? res ita temperanda est, ut, si quidem is, qui accepisse dicitur 5 rem uel pecuniam indebitam, hoc negauerit et ipse¹ qui dedit legitimis probationibus solutionem adprobauerit, sine ulla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse, si uult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quod pecuniam debitam accepit: per etenim absurdum est eum, qui ab initio negauit pecuniam suscepisse, postquam fuerit conuictus eam accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. sin 10 uero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas, praesumptionem uidelicet pro eo esse qui accepit nemo dubitat: qui enim soluit numquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias iactet et indebitas effundat, et maxime si ipse qui indebitas dedisse² dicit homo diligens est et studiosus pater familias, cuius personam incredibile est in aliquo facile errasse. et ideo eum, qui dicit indebitas soluisse³ 15 compelli ad probationes, quod per doillum accipientis uel aliquam instam ignorantiae cau- q. 38 f. 318 sam indebitum ab eo solutum⁴, et nisi hoc ostenderit, nullam eum repetitionem habere.

1 Sin autem is qui indebitum queritur uel pupillus uel minor sit uel mulier uel forte uir quidem perfectae aetatis, sed miles uel agri cultor et forensium rerum expers uel alias simplicitate gaudens et desidia⁵ deditus: tunc eum qui accepit pecunias ostendere bene 20

2 eas accepisse et debitas ei fuisse solutas et, si non ostenderit, eas redhibere⁶. Sed haec ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is qui dedit contendat. sin autem pro parte queritur, quod pars pecuniae solutae debita non est, uel quod ab initio quidem debitum fuit, sed uel dissoluto debito postea ignarus iterum soluit uel exceptione tutus errore eius pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod uel plus debito persoluit uel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit uel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniam, secundum generalem regulam, quae eos, qui opponendas 3 esse exceptiones adfirmant uel soluisse debita contendunt, haec ostendere exigit. In omnibus autem uisionibus quas praeposuimus⁷ licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, aduersario suo de rei ueritate iusiurandum ferre, prius ipso pro calumnia iurante, so ut iudex iuramenti fidem secutus ita suam sententiam possit formare, iure referendae reli- 4 gionis ei seruando. Sed haec, ubi de solutione indebiti quaestio est. sin autem cautio indebite exposita esse dicatur et indiscrete loquitur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit, nisi ipse specialiter qui cautionem exposuit causas explanavit, pro quibus eandem conscrispsit: tunc enim stare eum 55 oportet suae confessioni, nisi euidentissimis probationibus in scriptis habitis ostendere paratus sit sese haec indebite promississe.

26 PAPINIANUS libro uicesimo quaestionum. Procula magnae quantitatis fidei- [B. 22, 1, 26] *P commissum a fratre sibi debitum post mortem eius in ratione cum heredibus compensare⁸ uellet, ex diuerso autem allegaretur numquam id a fratre quamdiu uixit desideratum, cum 40 F[P(VLU)]

¹ ipse] is? ² se ins. (Ruckerus) ³ se ins. ⁴ est ins. ⁵ desidiae (V)? ⁶ redhibere] reddi debere? ⁷ proposuimus (edd.)? ⁸ firmani Graeci (ΒΟΥΛΕΤΑΙ ΚΩΜΤΕΝΓΑΤΕΥΚΑΙ BS): cum pensare (Bynkershoek)?

2 manifestis] *F¹P⁴U*, manifestus *F¹*, manifestius *P^oVL* 5 comparanda *P^oL* 9 absurdum *FP* 10 coniunctus uel coniunctus *PLU* | sin] si *P^o* 11 indebitas] debitas *P^oL* 15 in- debita *P^o* 18 quaeritur *F* 19 perperfec- tae *F* 20 et desidia deditus] ἡ καὶ ράθυμία ἔκλεδομένος BS (π.Α.) | pecuniam *F¹* 23 quaer- ritur *F* 26 repetit absolutionem *P^o*, repe- titia absolutione *VL*? | exceptione suam]

F¹P⁴U, exceptionem suam *F²P⁴*, exceptione sua *L* 27 quae eos] *P⁴U*, quaeos *FP^oL* 29 uisionibus] *FP⁴U*, iussionibus *P⁴VL*, inc. *L** 30 ferre] *F¹*, inferre *F¹PLU* | ipse *P^oL** 31 forma's re *F¹*, firmare *L** 32 ser- uande *P^oL*? 33 eum] *FP⁴U*, enim *P^oVL* 35 eum om. *PV* 36 sui *P^oL** | 'euidentis- simis *F²* | 'h ostendere *F²* 37 indebiti *F²* | promisse *P^oL*

uariis ex causis saepe ratione fratri pecunias ratio Proculae soluisset: diuus Commodus cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum.

- 27 SCAEUOLA libro trigesimo tertio digestorum. Qui testamentum faciebat ei [B. 12, 1, 27] A qui usque ad certum modum capere potuerat legauit licitam quantitatem, deinde ita locutus est: 'Titio centum do lego, quae mihi pertulit: quae ideo ei non caui, quod omnem fortunam et substantiam, si quam a matre suscepserat, in sinu meo habui sine ulla canticone. item eidem Titio reddi et solui uolo de substantia mea centum quinquaginta, quae ego ex redditibus praediorum eius (quorum ipse fructum percepi et distraxi), item de calendario (si qua a matre receperat¹ Titius) in rem meam conuerti'. quaero, an Titius ea exigere 10 potest. respondit, si Titius supra scripta ex ratione sua ad testatorem peruenisse probare potuerit, exigi: uidetur enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem legis haec in testamento adiecisse.
- 28 LABEO libro septimo pithanon a Paulo epitomatorum. Si arbiter animaduer- [B. 22, 1, 28] A tere debeat, an operis facti memoria exstet, hoc ei quaerendum est, an aliquis meminerit 15 id opus factum esse. PAULUS: immo cum in arbitrio quaeritur, memoria facti || operis ex- f. 318' stet nec ne, non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo consule factum sit, sed num hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit: et hoc ita, quod Graece dici solet ἐν πλάτει. enim potest hoc memoria non teneri: intra annum puta factum, cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus consulibus id uiderit, sed cum omnium 20 haec est opinio nec audisse nec uidisse, cum id opus fieret, neque ex eis audisse, qui uidissent aut audissent: et hoc infinite similiter susum uersum accidet, cum memoria operis facti non exstaret².

- 29 SCAEUOLA libro nono digestorum. Imperatores Antoninus et Uerus Augusti [B. 22, 1, 29] A* Claudio Apolinari rescripserunt in haec uerba: 'Probationes, quae de filiis dantur, non in 25 F[P(VLU)]

¹ ceperat? ² eadem legerunt Graeci (u. i.), restituenda ad hunc fere modum: etenim (sic Brenc.) potest hoc memoria non nullorum teneri intra annos quinque (= annū) puta factum, cum interim nemo sit eorum qui meminerit quibus consulibus id fieri uiderit. sed cum omnium haec est opinio nec uidisse se cum id opus fieret neque ex eis audisse qui uidissent aut audissent, et hoc infinite similiter susum uersum accidet, tum (sic van de Water) memoria operis facti non exstaret

1 s'a'epe (sic) F² | rationi rationem FPVU, inc. L: πολλάκις λογοποίασα πρὸς ἀγόνων καὶ χρέα τινὰ καταβαλούχα ἀγών BS (πλ.) | pecuniam P^o?V^oLU, pecunia P^oV^o 5 qui usque] cuiusque P^o 6 quae mihi pertulit] ἀτινά moi δέδωκε καὶ ἐπίστεγεν BS (πλ.) 8 eidem] eodem F² | reddi] FP^oU, redditi P^oL^o, reddidit V 9 distracti] distraxi PL, distractit U 16 in arbitrio U, in arbitrio FP^oL^o, ab arbitrio P^oL^o (15 facti ... 16 quaeritur om. V): ἡνίκα ζητεῖ δικαστής BS (πλ.) 18 sit] F², est F²PVU | num] non F: ἀλλ' εἰ δυνάτον ἔστι οἰδιθόποτε τρόπῳ δειχθῆναι BS (πλ.) | et hoc ita seq.] καὶ μὴ μόνον πυθάνεσθαι τὸν ἔσωράκτων, ἀλλ' εἰς πλάτος ἀνάγειν αγόνων (τὸν δικαστήν). εἰ καὶ ἔστιν ὅτε σύμβαινει πολλάκις καὶ εἰς πλάτος ἀνάγειν αγόνων τὸν δικαστήν (= et hoc ita ... ἐν πλάτει) καὶ ὅμως τὴν μηνύμην ἡτοι τὸν χρόνον μὴ καταλαμβάνειν τοῦ ἔργου, περὶ οὐ ἡ ζήτησις γύμναζεται παρ' αγόνῳ (= enim hoc potest memoria non teneri). γύποθοι γὰρ ἐντὸς ἐνιαγοῦ γεγενῆθαι τὸ ἔργον (= intra annum puta factum), ὅτε μηδεῖς ἔστι τῶν θέᾳ παραλαβόντων τὸ ἔργον γινόμενον (= cum nemo sit eorum qui meminerit quibus consulibus

id uiderit). ἀλλ' ὅτε τῆς αγόνης ἔχογχη δόξης τε καὶ ὑπονοίας (= sed cum omnium haec est opinio) καὶ οὐδεῖς ἔστιν ἀκηκοώς ἡ θεατά- μενος (= nec audisse nec uidisse), πότε τὸ ἔργον γεγένηται (= cum id opus fieret) οὐτε μηνὶ ὥ παρ ἐτέρῳ τινὸς ἀκηκοώς (= neque ex eis audisse) θέᾳ τυχὸν ἡ καὶ ἀκοῇ παραλαβόν- τος τὸ ἔργον (= qui uidissent aut audissent). τούτο δὲ σύμβαινει πολλάκις καὶ εἰς ἀπέραντον ἡνάγη τις ἐάγόν (= et hoc infinite similiter susum uersum accidet), ὅτε χρόνος ἡτοι ἡ μηνύμη τοῦ γενόμενου ἔργου μὴ δείκνυται (= cum memoria facti operis non extaret) BS (πλ.). appareat interpretēm ea ipsa fere legisse quae reperiuntur in libris nostris neque ex emenda- tionibus supra propositis ullam eius auctoritate confirmari nisi fortasse quod ante uiderit inser- ritur fieri 19 graece dici solet) Brencmannus, graeci dici solent FP^a, graeci dicere solent P^oU | ἐν πλάτει] ενναλλατεi P, επεπλεte V, επιπλα- te U, εναλλαι L 20 meminit P^oV 21 ne audis- set P^o, om. U | eis audisse] eis uadiisse P^oL^o, eis uidisse P^oVL^oU 22 sursum PVLU 24 scaenola] F²PU cum B, om. F² | seuerus PVLU | augustinus P^oL

'sola adfimatione testium consistant, sed et epistulas, quae uxoribus missae allegarentur,
1 si de fide earum conset, nonnullam uicem instrumentorum optinere decretum est'. Mulier
grauida repudiata, filium enixa, absente marito ut spurium in actis professa est. quaesitum
est an is in potestate patris sit et matre intestata mortua iussu eius hereditatem matris
adire possit nec obsit professio a matre irata facta. respondit, ueritati locum superfore^{1.} 5

III.

R DE FIDE INSTRUMENTORUM ET AMISSIONE EORUM R PS

- 1 PAULUS libro secundo sententiarum. Instrumentorum nomine ea omnia ac- [B. 22, 1, 30] P*
cipienda sunt, quibus causa instrui potest: et ideo tam testimonia quam personae instru-
mentorum loco habentur. 10
- 2 IDEM libro quinto sententiarum. Quicumque a fisco conuenitur, [Paul. 5, 12, 11. B. 22, 1, 31] P*
non ex indice et exemplo alicuius scripturae, sed ex authentico conueniens est *et ita*,
si contractus fides possit ostendi: ceterum calumniosam scripturam uim² in iudicio optinere
non conuenit. 14
- 3 IDEM libro tertio responsorum. Respondit repetita quidem die cautionem [B. 22, 1, 32] P
interponi non debuisse, sed falsi crimen quantum ad eos, qui in hoc consenserunt, con-
tractum non uideri, cum inter praesentes et conuenientes res actitata sit magisque debitor
quam creditor deliquerit.
- 4 GAIUS libro singulare de formula hypothecaria. In re hypothecae [D. 20, 1, 4. B. 22, 1, 33] S*
nomine obligata ad rem non pertinet³, quibus fit uerbis, sicuti est et in his obligationibus, 20
quae consensu contrahuntur: et ideo et sine scriptura si conuenit, ut hypothecae sit, et
probari poterit, res obligata erit de qua conueniunt. fiunt enim de his scripturae, ut quod
actum est per eas facilius probari possit: et sine his autem ualet quod actum est, si ha-
beat probationem, sicut et nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est. 24
- 5 CALLISTRATUS libro secundo quaestionum. Si res gesta sine litterarum quo- [B. 22, 1, 33] P
que consignatione ueritate factum suum praebeat, non ideo minus ualebit, quod instrumen-
tum nullum de ea intercessit.
- 6 ULPIANUS libro quinquagesimo ad edictum. Si de tabulis testamenti depo- [B. 22, 1, 34] S
nendis agatur et dubitetur, cui⁴ eas deponi oportet, semper seniorem iuniori et amplioris
honoris inferiori et marem feminae et ingenuum libertino praeferemus. 30

F[P(VLU)]

¹ libro primo responsorum. Festo respondit, si ancilla fuit, ad libertatem perductam (perducta *F*) non uideri néque per fideicommissi relicti sibi probationem nec quod alimenta sunt ut nutriri praestita. libro secundo. Mactorio Sabino commemorationem in chirographo pécuniarum, quae ex alia causa deberi (debere *F*) dicuntur, factam uim obligationis non habere. *haec in fine huius tituli habent F¹ (ubi auctorum nomina deficiunt spatii uacuis relictis) V⁶ (manu sacc. XII), deleuit F² nec habent PV^aUL: non esse digentorum Graeci interpretes declarant, qui ea ignorant, declaratque praeterea ratio inscriptionum a compilatorum usu aliena iustae petitionis ins. Paulus Contrahitur hypotheca per pactum conuentum, cum quis paciscatur, ut res eius propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obli-
gata nec ad rem pertinet D. l. gem. * cui] ubi (= uui)?*

¹ consistunt] consulerent *F¹*, consistent *F²*, *P^aL*, consistenter *V*, considereret *uel* consistente-
rent *U*, consistere *P⁴* | ipstulae *F²*, epistulae *F⁴PLU* 2 earum] eorum *FP^aVLU* | consisti
FP^a, inc. *V^aL^a* | uicem] fidem uicem *P^a* | discre-
tum est *FP^aV^aL^aU^a* 5 adire possit *om. P^a*
7 et amissione eorum *om. ind. F*: περι... πίστεως
δικαιωμάτων καὶ διαβολής αὐτῶν *B* 8 nomine
om. V: deficit in his *P^a* 11 quinto] iiiii *V^aU*,
def. P^a | conuenitur a fisco *L*, *def. P^a* 12 et]
set *V*, *def. P^a* | et ita] καὶ τούτῳ οὐχ ἀπώς
ἢ ἄλλη ή τοῦ ΚΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ πίστις δείκνυθει
(male ins. οὐ) ΔΥΝΑΤΑΙ *BS* (πλ.), ita (*om. et*)

libri nostri digestorum, et (om. ita) libri Pauli
15 respondit] *FP*, *om. VLU* 19 ypothe-
ciam *PL* 20 fit] sit *PVL*, inc. *U^a* | est *et t^a*
in *F²* 21 hypotheca *l. gem.* 22 peterit *F*
23 possit] poterit *l. gem.* 24 licet testatio
(atastatio *P*) sine scriptis habita est] γέμος
έστιν ὁ διὰ μαρτύρων ἀγράφως δεικνύμενος
γέμος *BS* (πλ.), licet testationes in scriptis
habitae non sunt *l. gem.* 26 ualeuit *F¹* 29 iu-
niori] *P⁴VLU*, iunior *F*, iunior *P^aL*
30 inferiori] *PV^aU*, inferiore *F*, inferore *L^a*,
inferiori *L^a*, inc. *V^a*

R DE TESTIBUS R

ESP

- 1 **ARCADIUS** qui et **CHARISIUS** libro singulari de testibus. Testimoniorum usus [B. 21, 1, 1] *S
1 frequens ac necessarius est et ab his praecipue exigendus, quorum fides non uacillat. Ad-
hiberi quoque¹ testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis &
litibus sicut res postulat, ex his quibus non interdictum testimonium nec ulla lege a di-
2 cendo testimonio excusat. Quamquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium
definitus sit, tamen ex constitutionibus principum haec licentia ad sufficientem numerum
testium coartatur, ut iudices moderentur et eum solum numerum testium, quem necessa-
rium esse putauerint, euocari patientur, ne effrenata potestate ad uexandos homines super- 10
flua multitudo testium protrahatur.
- 2 **MODESTINUS** libro octavo regularum. In testinosis autem dignitas fides mo- [B. 21, 1, 2] E
res grauitas examinanda est: et ideo testes, qui aduersus fidem sua testationis uacillant,
audiendi non sunt.
- 3 **CALLISTRATUS** libro quarto de cognitionibus. Testium fides diligenter [B. 21, 1, 3. Ep. 18, 10] E
examinanda est. ideoque in persona eorum exploranda erunt in primis condicio cuiusque,
utrum quis decurio an plebeius sit: et an honestae et inculpatae uitiae an uero notatus quis
et reprehensibilis: an locuples uel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat: uel an
1 inimicus ei sit, aduersus quem testimonium fert, uel amicus ei sit, pro quo testimonium
dat. nam si careat suspicione testimonium uel propter personam a qua fertur (quod honesta 20
sit) uel propter causam (quod neque lucri neque gratiae neque inimicitiae causa fit²), ad-
mittendus est. Ideoque diuus Hadrianus Uibio Uaro legato prouinciae Ciliciae rescripsit eum
qui iudicat magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. uerba epistulae haec sunt:
'Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus, qui et cuius dignitatis et cuius
existimationis sint, et qui simpliciter uisi sint dicere utrum unum eundemque meditatum 25
sermonem attulerint an ad ea quae interrogaueras ex tempore uerisimilia responderint'³.
2 Elisdem quoque principiis exstat rescriptum ad Ualerium Uerum de executienda fide testium
in haec uerba: 'Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei sufficient, nullo
certo modo satis definiri potest. sicut non semper, ita saepe sine publicis monumentis
cuiusque rei ueritas deprehenditur. alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias 30
F[P(VLU)]

¹ adhiberique (*Hal.*)?   ² sit (u. i.)?   ³ rescriptum pariter corruptum legerunt *Gracci* (u. i.);
fuit autem sic: Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus, qui et cuius digni-
tatis et cuius existimationis sint *scias* et qui similiſter (*sic quidam apud Cuiacum*) uisi sint
dicere utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint an ad ea quae interroga-
ueras ex tempore *similia* (*similiter Tydeman*) responderint

2 *posterioris R om. FL*   3 de testibus] desti-
bus *P*, *om. U* 4 non *om. P* | bacillat *F*²
6 ex his] *scripsi secundum BS* (πλ.): πρὸς τού-
τοις ἀπαίτεισθαι χρὴ τοὺς μάρτυρας ἀπὸ τῶν
μῆ κεκολυμένων μάρτυρεῖν, et his *FP²V²L²*,
et hi *P²V²L²*, *inc. U²* 8 principium *P²L²U²*
9 cohortatur *F* 10 potestata *P²* 13 suae]
F: οἱ ἐναντιόμενοι τοῖς ἐν ἑκμάτυριο
ἀγῶνι εἰρήμενοι *B* (*Anon.*) | bacillat *F*²
15 cognitionibus *F*² 18 'e'gens *F²*, ege-
nus *V* | quidem *P²L²?*, quidem et *U* | admit-
tatur *P²?* 21 gratis *FPVL²U*: ὅτι... οὐ
διὰ κέρδος οὔτε πρὸς χάριν οὔτε πρὸς ἀπέχειάν
τινα τὸ μάρτυρεῖν ἐπαρρέλεται *BS* (πλ.) | gauss
F² | fit] *F* eoque ducunt *BS* (*vide supra*), sit
PVLU 22 uiuio *FV*, uiuio *P²*, iunio *L²*,
uinio *P²U*, *inc. L²*: πρὸς *BIBION* *BAPON* *BS* (πλ.)
23 posse's *F²*, poss. *L²* 24 tu ('t'u *F²*) ma-

gis scire potes *seg.*] ἵδε δέ σοι αὕτα [τὰ] τῆς
ἐπιστολῆς ρήματα ... Αὕτως μᾶλλον δύνη τὴν
πίστιν ἔξετάζειν τῶν μάρτυρούντων, τίνες τε
καὶ ποιας ἀξίας καὶ προληψεώς οὗτοι τυγχάνονται,
καὶ τίνες ἀπλούγετερον δοκοῦσι διαλέγεσθαι τε
καὶ μάρτυρεῖν, καὶ πότερον μίαν καὶ τὴν αὕτην
μεμελετημένην ἀφίασι φωνὴν ἡ ἀφωνία καὶ ἐξ
αὐτοσχεδίου πρὸς τὴν σὺν ἐρώτησιν ἀποκρί-
νονται *BS* (πλ.), τὰ δὲ περὶ τούτου διακρίνει
ὁ δικαστής καὶ οἱ (al. εἰ) ἀπλῶς μάρτυρεῖν,
εἰ (al. ἦ) μίαν μεμελετημένην ὄμιλίαν προσφέ-
ρούσι καὶ εἰ πρὸς τὰς πεύσεις πιθανῶς ἀποκρί-
νονται *B* (*Anon.*) 25 uisi sunt *PVU²*, *inc. U²*
26 attulerint *P* 27 πρὸς *BALERION* *BAPON*
BS (πλ.) 30 reprehenditur *FP²L²U*: τὸ ἀλη-
θές καταλαμβάνεσθαι δύναται *BS* (πλ.), ἡ ἀλη-
θεία δείκνυται *B* (*Anon.*)

'ueluti consentiens fama confirmat rei de qua quaeritur fidem. hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te aestimare oportere, quid aut credas aut parum probatum tibi opinaris'. Idem diuus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedo- [Ep. 18, 11] niae rescrispsit testibus se, non testimoniis crediturum. uerba epistulae ad hanc partem 5 pertinentia haec sunt: 'Quod crimina obiecerit apud me Alexander Apro et¹ quia non probabat nec testes producebat, sed testimoniis uti uolebat, quibus apud me locus non est ('nam ipsos interrogare soleo), quem² remissi ad prouinciae praesidem, ut is de fide testium 4 quaereret et nisi implexset quod intenderat, relegaretur'. Gabinio³ quoque Ma- [Ep. 18, 12] ximo idem princeps in haec uerba rescrispsit: 'Alia est auctoritas praesentium testium, alia 10 'testimoniorum quae recitari solent: tecum ergo delibera, ut, si || retinere eos uelis, des eis f. 319' 5 'impendia'. Lege Iulia de ui cauetur, ne hac lege in reum testi- [cf. Ulp. Collat. 9, 2. Ep. 18, 22] monium dicere liceret, qui se ab eo parenteue eius liberauerit, quiue impuberess erunt, quiue⁴ iudicio publico damnatus erit qui eorum in integrum restitutus non erit, quiue in uinculis custodiae publica erit, quiue ad bestias ut depugnaret se locauerit, quaeue palam 15 quaestum faciet fecerit, quiue ob testimonium dicendum uel non dicendum pecuniam accepisse iudicatus uel conuictus erit⁵. nam quidam propter reuerentiam persona- [Ulp. Ep.] rum, quidam propter lubricum consilii sui, ali uero propter notam et infamiam uitiae suaes 6 admittendi non sunt ad testimonii fidem. Testes non temere euocandi sunt per longum iter et multo minus milites auocandi sunt a signis uel muneribus perhibendi testimonii 20 causa, idque diuus Hadrianus rescrispsit. sed et diuini fratres rescrisperunt: 'Quod ad testes 'euocandos pertinet, diligentiae indicantis est explorare, quae consuetudo in ea prouincia, 'in quam iudicat, fuerit'. nam si probabitur saepe in aliam ciuitatem testimonii gratia plerosque euocatos, non esse dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.

4 PAULUS libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Lege Iulia iudiciorum [B. 21, 1, 4 E] publicorum cauetur, ne innito denuntietur, ut testimonium litis dicat aduersus socerum generum, uitricum priuignum, sobrinum sobrinam, sobrino sobrina natum, eosue qui priore gradu sint, item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentium, uiri uxoris, item [Ep. 18, 21] patroni patronae: et ut ne patroni patronae aduersus libertos neque liberti aduersus pa- 25 tronum⁶ cogantur testimonium dicere.

F[P(VLU)]

¹ et ea? ² quem] eum (similiter edd.)? ³ Gauio (van de Water: cf. Orell. inscr. 3422 ad.)? ⁴ quiue (cf. n. 5)? ⁵ Legis Iuliae de ui publica et priuata c. 88 uerba affert Ulpianus l. c. sic: His [uerbis ins. Coll.] hominibus hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, qui se ab eo parenteue eius libertone cuius eorum liberauerit, quiue impubes erit, quiue iudicio publico damnatus erit qui [i. p. d. e. qui om. Coll.] eorum in integrum restitutus non est, quiue in uinculis custodiae [custodiaque Coll.] publica erit, quiue depugnandi causa auctoratus erit, quiue ad bestias depugnare se locauit locauerit, praeterquam qui iaculandi caussa ad urbem missus est, quaeue palam [palamue, om. quae, Coll.] corpore quaestum faciet fecerit, quiue ob testimonium dicendum pecuniam accepisse iudicatus erit, ne quis eorum hac lege in reum testimonium dicat. ⁶ neque liberti aduersus patronum del.

1 fami P^a 3 opetere P^a, opor.... L^a 6 quod] que PL^a, quae V^aU, quō L^a, inc. V^a 7 non om. P^a 8 de om. P^a 9 πρὸς Καβίνον Μάζιμον BS (πλ.). 11 retinere] F^aPVLU, detinere F^a: ἀγτοὺς κατασχεῖν BS (πλ.), ἐπισχεῖν τοὺς μάρτυρας B (Anon.) 15 ad uestias F^a, ad ostias L, cum bestiis V^aU 17 conuinctus P^aU^a 18 πρόπτερ F^a 20 a signis uel muneribus] confirmant BS (πλ.): ἀπὸ τῶν σίγνων ἡ ἐτέρων λειτουργίῶν: numeris pro muneribus uidetur leguisse Anonymus uertens sic: ἀπὸ τῶν ἴδιων τάξεων ἡ ἀριθμῶν 23 quam] FP^aV, qua P^aLU 24 sunt PV 26 paulus om. F^a: nomina iureconsultorum in sequentibus

praeter F^a habent etiam B | iudiciorum publicorum] F^aPVLU, publ. iud. F^a 27 generi P^a 28 sobrina] add. dett. cum Graecis: οὐ μάρτυρει ἄκων σοβρίνος κατὰ σοβρίνον ἡ σοβρίνης κατὰ τοῦ τεχθέντος ἐκ τοῦ σοβρίνον ἡ τῆς σοβρίνης BS (πλ.), ἡ ἀνεψιού ἡ ἀνεψιάς ἡ τῶν ἐξ ἀγτῶν τεχθέντων B (Anon.), om. libri boni | priore gradu] F cum Graecis: κατά τινος ἐνδωτέρω ὄντος τοῦ ζεύθμον BS (πλ.), ἡ τῶν ἐνδωτέρου (al. ἐγγυτέρου) ζεύθμον ὄντων B (Anon.), priores gradu P^a, priores (uel propiores) gradus L^aV, propriore gradu P^aV^aU 29 item patroni] item VL, def. P^a, item patroni et patronae aduersus mediis om. U 30 ill. om. L

- 5 GAIUS libro quarto ad legem Iuliam et Papiam. In legibus, quibus excipitur, [B. 21, 1, 5] *E*
ne gener aut socer inuitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filiae contineri placet: item socii sponsae patrem.
- 6 LICINIUS RUFINUS libro secundo regularum. Idonei non uidentur esse testes, [B. 21, 1, 6] *E*
quibus imperari potest ut testes fiant.
- 7 MODESTINUS libro tertio regularum. Serui responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam ueritatem non est. *Ef*
- 8 SCAEUAOLA libro quarto regularum. Inuiti testimonium dicere non coguntur [B. 21, 1, 7] *S**
senes¹ ualeitudinari uel milites uel qui cum magistratu rei publicae causa absunt uel quibus
uenire non licet. ¹⁰
- 9 PAULUS libro primo ad Sabinum. Testis idoneus pater filio aut filius [B. 21, 1, 8. Ep. 18, 25] *S*
patri non est.
- 10 POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Nullus idonus testis in re sua [B. 21, 1, 9. Ep. 18, 25] *S*
intellegitur. ¹⁴
- 11 IDEM libro trigesimo tertio ad Sabinum. Ad fidem rei gestae faciendam [B. 21, 1, 10] *S*
etiam non rogatus testis intellegitur.
- 12 ULPIANUS libro trigesimo septimo ad edictum. Ubi numerus testium non [B. 21, 1, 11] *S*
adicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.
- 13 PAPINIANUS libro primo de adulteriis. Quaesitus scio, an in publicis iudiciis [B. 21, 1, 12] *S*
calumniae damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lege Remmia ²⁰
prohibentur et Iulia lex de ui et repetendarum et peculatus eos homines testimonium di-
cere non ueterunt. uerumtamen quod legibus omissum est, non omittetur religione iudi-
cantium ad quorum officium pertinet eius quoque testimonii fidem, quod integrae frontis
homo dixerit, perpendere. ²⁴
- 14 IDEM libro singulare de adulteriis. Scio quidem tractatum esse, an ad testa- [B. 21, 1, 13] *S*
mentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus: et sane iuste || testimonii officio ei ³²⁰
interdicetur. existimo ergo neque iure ciuili testamentum ualere, ad quod huiusmodi testis
processit, neque iure praetorio, quod ius ciuile subsequitur, ut neque hereditas adiri neque
bonorum possessio dari possit. ²⁹
- 15 PAULUS libro tertio sententiarum. Repetundarum damnatus nec ad testamen- [B. 21, 1, 14] **P*
tum nec ad testimonium adhiberi potest. Hermaphroditus an ad testamentum ^{33 n.}
adhiberi possit, qualitas sexus incandescentis ostendit.
- 16 IDEM libro quinto sententiarum². Qui³ falso uel uarie [Paul. 5, 15. 5. Coll. 8, 8. B. 21, 1, 15] **P*
testimonia dixerunt uel utrius partis prodiderunt, a iudicibus competenter puniuntur⁴. ³⁴
- 17 ULPIANUS libro singulare regularum. Pater et [Ulp. 20, 6. I. 2, 10, 8. B. 21, 1, 16. Ep. 18, 24] *S**
filius⁵ qui in potestate eius est, item duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt testes
F[P(VLU)]

¹ uel *ins.* ² sub titulo de testibus et de quaestionibus *add. Coll.* ³ hi qui *Paulus et Coll.*
⁴ a iudicibus competenter puniuntur] aut in exilium aguntur aut in insulam relegantur
aut curia submouentur (submouetur *Coll.*) *Paulus et Coll.* ⁵ et filius] et *Ulpianus*, nec
non is *Inst.*

1 gaius *om. F¹*, *l. 5 om. L²* uideturque a fuisse
a *P³V⁴* 3 continere *F¹* 4 licinius rufinus
om. F¹ 5 imperari non potest *U* 6 mo-
destinus *om. F¹* 8 scaeuola *om. F¹*: Ιαβολ. *B*
9 uel milites] post hos inseruntur in *B* (*Anon.*):
καὶ οἱ καλούμενοι ἵερεῖς ἡ κληρικοί, *quae inter-*
polatio abest quidem a BS, sed ibi testes quibus
uenire non licet dicuntur esse monachi et cle-
riici occupati in sacris ministeriis | uel qui
F¹, *uel illi qui F²PVLU* 11 paulus *om. F¹*
12 patris *P³L⁴* 13 pomponius *om. F¹*
15 *idem om. F¹* 17 ulpianus *om. F¹* 18 plo-
ralis *F¹* 19 papinianus *om. F¹* | de ulte-
riis *P²* 20 possunt] *F¹PVLU*, possint *F²* |

lege remmia] ὁ νόμος ὁ Κέρβιος ὁ τοῦς συκο-
φάντας τιμωρούμενος *BS* (πλ.) 23 integro
fructis *P²*, integro fructus *L²*, integri fructus
P³V⁴L⁵U 25 idem *om. F¹* | tractum *P²V*
26 offitum *P* (fort. ex corr.) *U* 30 paulus
om. F¹ 31 nec ad testimonium *om. P²*, testi-
monium *om. U* 32 sexus incandescentis] τὰς
πυρογένεις φύσεως *BS* (πλ.) 33 idem *om.*
F¹ | falso uel uarie] falsum uel aliqua *Coll.*
falsae uel uariæ *Paulus (Monac.)* 34 utriusque]
utriusue *Coll.* (*Ber.*) 35 ulpianus *om. F¹*
36 item] institutus *Ulp. (Uat.)* | eiusdem] eius
Ulp. (Uat.) | testes] testos *P*, et estis *V²*

utrique¹ in eodem testamento uel eodem negotio fieri possunt², quoniam³ nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

- 18 PAULUS libro secundo de adulteriis. Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adul- [B. 21, 1, 17] *S*
terii testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere. ⁵
- 19 UPLIANUS libro octauo de officio proconsulis. Inuiti testimonium non dicunt [B. 21, 1, 18] *S*
publicani, item is qui non detractandi testimonii causa⁴ aberit, item is qui quid exercitui 1 praebendum conduixerit. Sed nec pupilli testimonium denuntiari potest.
- 20 UENULEIUS libro secundo de iudiciis publicis. In testimonium accusator ci- [B. 21, 1, 19] *S*
tare non debet eum, qui iudicio publico reus erit aut qui minor uiginti annis erit. ¹⁰
- 21 ARCADIUS qui et CHARISIUS libro singulari de testibus. Ob carmen famosum [B. 21, 1, 20] *S*
1 damnatus intestabilis fit. Illud quoque incunctabile⁵ est, ut, si res exigat, non tantum pri-
uati, sed etiam magistratus, si in praesenti sint, testimonium dicant. item senatus censuit
2 praetorem testimonium dare debere in iudicio adulterii causa. Si ea rei condicio [Ep. 13, 26]
sit, ubi harenarium testem uel similem personam admittere cogimur, sine tormentis testi- ¹⁵
3 monio eius credendum non est. Si testes omnes eiusdem honestatis et existimationis [Ep.]
sint et negotii qualitas ac iudicis motus cum his concurrit, sequenda sunt omnia testimonia:
si uero ex his quidam⁶ eorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum est id quod
naturae negotii conuenit et quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret, confirmabitque
iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis et quae rei aptiora et uero proximiiora ²⁰
esse compererit: non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum
fidem et testimonia⁷, quibus potius lux ueritatis adsistit.
- 22 UENULEIUS libro secundo de officio proconsulis. Curent magistratus cuius- [B. 21, 1, 21] *S*
que loci testari uolentibus et se ipsos et alios testes uel signatores praebere, quo facilius
negotia explicentur et probatio rerum salua sit. ²⁵
- 23 IDEM libro primo de iudiciis publicis. Producit⁸ testis is non [B. 21, 1, 22. Ep. 13, 28] *Sf.*
potest, qui ante in eum reum testimonium dixit.
- 24 PAULUS libro quinto sententiarum. Testes eos, quos ac- [Paul. 5, 15, 1. B. 21, 1, 23. Ep. 13, 9] *P*
cusator de domo produxerit, interrogari non placuit⁹. ²⁹
- 25 ARCADIUS qui et CHARISIUS libro singulari de testibus. Mandatis [B. 21, 1, 24. Ep. 13, 28] *S*
cauetur, ut praesides attendant, ne patroni in causa cui patrocinium praestiterunt testimo-
nium dicant. quod et in executoribus negotiorum obseruandum est.

VI.

R DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA R

33

SEP

- 1 PAULUS libro quadragesimo quarto ad edictum. Ignorantia uel facti uel iuris [B. 2, 4, 1] *S*
1 est. Nam si quis nesciat decessisse eum, cuius bonorum possessio defertur, non || cedit ei f. 320'
F[P(VLU)]

¹ utrique testes *Inst.* ² in eodem testamento uel eodem negotio fieri possunt] uel alter testis, alter libripens fieri possunt alio familiam emente *Ulpianus*, in unum testamentum fieri possunt *Inst.* ³ quia *Inst.* ⁴ firmant *Graeci*: rei publicae causa *ins.* ⁵ indubitabile? ⁶ illud, quidam *ins.* ⁷ testimonia sanctimoniam? ⁸ produci] firmant *Graeci*: pro reo produci? ⁹ suspectos gratiae testes et eos uel maxime, quos accusator de domo produxerit ... interrogari (*interrogatus Mon.*) non placuit *Paulus*

2 domu *Ulp.* (*Uat.*) ³ paulus *om.* *F¹* ⁴ te- ⁵ ueneleius *P* | current *P^aU* ²⁴ quod *P^aVL^e*,
stimonium in *PVLU* ⁶ ulpianus *om.* *F¹* ⁷ *inc.* *U^a* ²⁵ explicitantur *F^a* ²⁶ idem *om.* *F²* |
praeuendit *P^aL^e*, *praeuenda L^aU^a* ⁸ *praebendum* *F¹*, *praebend-*
V^a, *praebendam U^a*, *praebendo L^aU^a* | *pupil-*
lus P^aU^a ⁹ *uenuleius om.* *F¹* ¹¹ *arcadius* ¹⁰ *arcadius om.* *F¹* ¹² *fit*] *sit PU* ¹³ *sint*] *FP^aU^a*, *in L,* ¹⁴ *uel P^a, om. V* ¹⁵ *inj*] *uel P^a* ¹⁶ *id*] *Schul-*
ting, *sed libri nostri* ²³ *uenuleius om.* *F¹*, ²⁴ *quod P^aVL^e*,
inc. *U^a* ²⁵ *explicitantur F^a* ²⁶ *idem om.* *F²* |
is om. *PVLU* ²⁸ *paulus om.* *F¹* ³⁰ *arc-*
dius om. *F¹* ³¹ *caueatur P* ³² *quod*] *quo*
P^a | *in executoribus negotiorum*] *ēti* *rūc*
γνωθέεως τῶν ἐκβιβαστῶν BS (*πλ.*), *ο... ἐκβι-*
βάσας *én γνωθέει* *B* (*Anon.*) ³⁴ *rubricam*
om. *F¹* ³⁵ *paulus om.* *F¹* ³⁶ *nescit P* |
defferatur P^a, *differatur V*

tempus: sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri, aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem quod scriptis heredibus bonorum possessionem praetor promittit, cedit ei tempus, quia in iure errat. idem 2 est, si frater consanguineus defuncti credit matrem potiorem esse. Si quis nesciat [Ep. 8, 2] se cognatum esse, interdum in iure, interdum in facto errat. nam si et liberum se easse et 5 ex quibus natus sit sciat, iura autem cognationis habere se nesciat, in iure errat: at si quis (forte expositus) quorum parentium esset ignoret, fortasse et seruiat alicui putans se ser- 8 sum esse, in facto magis quam in iure errat. Item si quis sciat quidem alii delatam [Ep.] esse bonorum possessionem, nesciat autem ei tempus praeterisse bonorum possessionis, in facto errat. idem est, si putet eum bonorum possessionem accepisse. sed si sciat eum non 10 petuisse tempusque ei praeterisse, ignoret autem sibi ex successorio capite competere bo- 4 norum possessionem, cedet ei tempus, quia in iure errat. Idem dicemus, si ex asse heres institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: quod si nesciat esse tabulas, in facto errat.

2 NERATIUS libro quinto membranarum. In omni parte error in iure non eodem [B. 2, 4, 2] S loco quo facti ignorantia haberi debebit, cum ius finitum et possit esse et debeat, facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat.

3 POMPONIUS libro tertio ad Sabinum. Plurimum interest, utrum quis de alterius [B. 2, 4, 3] S* 1 causa et facto non sciret an de iure suo ignorat. Sed Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendo existimasse refert non deperdit et nimium securi hominis. 20

4 IDEM libro tertio decimo ad Sabinum. Iuris ignorantiam in usucapione negatur [B. 2, 4, 4] Sf* prodesse: facti uero ignorantiam prodesse constat.

5 TERENTIUS CLEMENS libro secundo ad legem Iuliam et Papiam. Iniquissimum [B. 2, 4, 5] E uidetur cuiquam scientiam alterius quam suam nocere uel ignorantiam alterius alii profutaram. 24

6 ULPIANUS libro octavo decimo ad legem Iuliam et Papiam. Nec supina igno- [B. 2, 4, 6] Ef rontia ferenda est factum ignorantis, ut nec scrupulosa inquisitio exigenda: scientia enim hoc modo aestimanda est, ut neque negligentia crassa aut nimia securitas satis expedita sit neque delatoria curiositas exigatur.

7 PAPINIANUS libro nono decimo quaestionum. Iuris ignorantia non prodest ad- [B. 2, 4, 7] P quirere ualentibus, suum uero potentibus non nocet. 30

8 IDEM libro primo definitionum. Error facti ne maribus quidem in damnis uel [B. 2, 4, 8] P compendiis obest, iuris autem error nec feminis in compendiis prodest: ceterum omnibus iuris error in damnis amittendae rei suae non nocet.

9 PAULUS libro singulari de iuris et facti ignorantia. Regula est iuris [B. 2, 4, 9. Ep. 8, 1] P quidem ignorantiam cuique nocere, facti uero ignorantiam non nocere. uideamus igitur, 35 in quibus speciebus locum habere possit, ante praemitto quod minoribus uiginti [Pon. 88, 4] quinque annis ius ignorare permisum est. quod et in feminis in quibusdam causis [Pon.] propter sexus infirmitatem dicitur: et ideo sicubi non est delictum, sed¹ iuris ignorantia, non laeduntur. hac ratione si minor uiginti quinque annis filio familias crediderit, [Ep.] 1 subuenitur ei, ut non uideatur filio familias credidisse. Si filius familias miles a commili- 40 tone heres institutus nesciat sibi etiam sine patre licere adire per constitutiones principales, 2 ius ignorare potest et ideo ei dies aditionis² cedit. Sed facti ignorantia ita demum [Ep. 3, 6] 21 cuique non nocet, si non ei summa || negligentia obiciatur: quid enim si omnes in [Ep.] f. 321 F[P(VLU)]

¹ firmant Graeci (u. i.): sed del.   ² non ins. (u. i.)

4 nec sciat P^a 5 errant P^aL^a 8 si qui
sciat F | deletam P^a 9 ej] FP^aV^aU, et
P^aV^a, om. L | possessionis in] possessioni de
P^a? 11 tempusque] F cum B (Anon.): καὶ
τὸν καρὸν παρελθεῖν, tempus quod L^a, tem-
pus ... V^a, tempus P^a, tempus quoque
P^aV^aL^aU 21 ignorantia PVLU^a 37 in

feminis in] in feminis P^aLU, feminis in V^a
38 sicubi non est delictum sed iuris ignoran-
tia] ἔνθα μή ἔστι ἀμάρτημα, ἀλλὰ νόμοι ἀγνοία
B (Anon.) 39 hac] haec P^a 41 iustitu-
tus F^a 42 cedit] FPVL^aU^a itaque B (Anon.):
νόμον ἀγνοεῖ καὶ τρέχει ὁ χρόνος τὰς ἴπεισε-
λεύσεως: non cedit L^aU^a

cuitate sciant, quod ille solus ignorat? et recte Labeo definit scientiam neque curiosissimi neque neglegentissimi hominis accipiendam, uerum eius, qui cum eam rem ut¹, diligenter inquirendo notam habere possit. Sed iuris ignorantiam non prodesse Labeo ita accipiendum existimat, si iuris consulti copiam haberet uel sua prudentia instructus sit, ut, cui facile sit scire, ei detimento sit iuria ignorantia²: quod raro accipiendum est. Qui ignorauit dominum esse rei uenditorem, plus in re est, quam in existimatione mentis³: et ideo, tametsi existimet se non a domino emere, tamen, si a domino ei tradatur, dominus efficitur. Si quis ius ignorans lege Falcidia usus non sit, ⁴ nocere ei dicit epistula diui Pii. sed et imperatores Seuerus et Antoninus in haec uerba rescripserunt: 'Quod ex causa fideicommissum indebitum datum est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. quamobrem Gar-giliiani heredes, qui, cum ex testamento eius pecuniam ad opus aquae ductus rei publicae Cirtensium relictam soluerint, non solum cautions non exegerunt, quae interponi solent, ut quod amplius cepissent municipes quam per legem Falcidiā licuisset redderent, uerum etiam stipulati sunt, ne ea summa in alios usus conuerteretur et scientes prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquae ductus impendi, frusta postulant reddi sibi a re publica Cirtensium, quasi plus debito dederint, cum sit utrumque iniquum pecuniam, quae ad opus aquae ductus data est, repeti et rem publicam ex corpore patrimonii sui impendere in id opus, quod totum alienae liberalitatis gloriam repraesentet. quod si ideo repetitionem eius pecuniae habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiae beneficio usi non sunt, sciant ignorantiam facti, non iuris prodesse nec stultis solere succurri, sed errantibus'. Et licet municipum mentio in hac epistula fiat, tamen et in qualibet persona idem obseruabitur. sed nec quod in opere aquae ductus relicta esse pecunia proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem dicendum est. nam initium constitutionis generale est: demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti: item et illa pars aequa generalis est, ut qui iuris ignorantia legis Falcidiae beneficio usi non sunt, non possint repeterē: ut secundum hoc possit dici etiam, si pecunia, quae per fideicommissum relicta est quaeque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta sit, et licet consumpta non sit, sed extet apud eum cui soluta est, cessare repetitionem.

10 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Impuberis sine tute agentes nihil [B. 2, 4, 10] P^{*}
posse uel scire intelleguntur.

F[P(VLU)]

30
f. 321¹ uacal

¹ ut] curet? ² idem Graeci, sed uidetur excidisse alterum comma: cui non facile sit scire, ei detimento non sit ³ plus in re est quam in existimatione ementis (sic Heraldus: cf. D. 40, 2, 4, 1 qui ignorauit dominum esse rei uenditorem)? ⁴ id ins. (ex gem.)

1 definit*i* scientiam *F* 2 qui] cui *F* cum eam rem ut] *FP* *V* *L*, eam rem *P* *V* *U*: εἰδοντες (cod. εἰδαντες) γὰρ οὐκ ἀπαιτεῖται ἐπιμελεστάτου ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡν (ἢν?) τις ἐπιμελῶς ζητῶν ἡγύνατο γνῶναι *B* (Anon.) 5 detimento *PVLU* | raro] caro *P* 7 emeret *P* 8 sed et] sed *PVLU* 10 caglianini libri 11 aquae] atque *P* 12 cirtensium] *FP* *L*, cirenensium *P* *V*, cyrenensium *U* 13 municipes] municipis *P* *V* 15 possi *F* | aquae] atque *P*, abeque *V* 16 cirtenaum] *FP* *P*, circensium *L*, cirenensium *P* *VU* | pecuniam a qua *F* 17 impendere] impederet *F*

18 totus *P* | gloria *PV*, glorias *L* 20 sciant om. *F* | nec] ne *P* | solu'ere *F* | succurri] succuri *L*, securi *P* 21 municipium *P* | hac] haec *P* | obseruauitur *F* 26 non sunt non possint] *PL* *Cum B* (Anon. sec. cod. Coislin.: cf. schol. ad h. l. extr.): καὶ ὅτι ὁ ἐν ἀγορᾷ νόμοι μὴ χρησάμενος τῷ Φαλκιδίῳ οὐκ ἀναλαμβάνει, non sunt possint *FP* (sunt possint *P*, sed non add. m. eadem) *P* *V*, non sunt *L*, non sunt nec possint *VU* | dicit *P* 27 fidei-commissum *F* 29 papinianus om. *F* 30 uel om. *Taur.*